

ΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΑΙ ΣΥΝΟΔΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ

ΥΠΟ

ΒΑΣ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Λέκτορος Θεολ. Σχολῆς Ἀθηνῶν

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΤΙΝΑ

Αἱ ἑπτὰ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀποτελοῦν φωτεινὰ ὄροσσημα, σταθμοὺς μοναδικῆς σπουδαιότητος ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐν τῷ κόσμῳ πορεία τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας καὶ κατέχουν τὴν καρδίαν τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως¹. Εἶναι οἱ τηλαυγεῖς πνευματικοὶ φάροι τῆς Ὁρθοδοξίας· ἡ ἑπτάφωτος λυχνία, ἡ φωτίζουσα τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν μὲ τὸ φῶς τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας καὶ διαλύουσα τὰ σκοτὴ τῆς πλάνης²· οἱ ἀκαθαίρετοι πύργοι τῆς Ἐκκλησίας· τὸ ἀσφαλὲς περιχαράκωμα τῆς πίστεως καὶ ἡ ἀσπίς αὐτῆς ἔναντι τῶν παντοίων προσβολῶν ἐκ τῶν αἱρέσεων.

Ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία, πρὸς ἕξαρσιν τῆς σημασίας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ προβολῇ τῆς δογματικῆς αὐτῶν διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ διηνεκῇ ἔλεγχον πάσης ἀποκλίσεως ἐκ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, τὸ μὲν υἱοθέτησε τὰς ἐξεικονιζούσας αὐτὰς εἰκόνας³, τὸ δὲ ἐνέταξεν αὐτὰς (τὰς Συνόδους) εἰς τὸ

1. Γενικὰ περὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων βλ. Ἰω. Καρμίρη, Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1960², τόμ. Ι, σελ. 114-250. Τὸ ὕ α ὕ τ ο ὕ, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, Ἀθῆναι 1973, σελ. 325 ἐξ. καὶ 652 ἐξ. (βλ. πλουσίαν «Βιβλιογραφίαν περὶ Συνόδων κατ' ἐπιλογὴν» εἰς σελ. 665-667). Αἰαν κατὰ τοποιστικὴ εἶναι καὶ ἡ μελέτη τοῦ H. J e d i n, Kleine Konziliengeschichte, 4 Aufl., Freiburg 1962.

2. Κατὰ τὸν Πατριάρχην Γερμανὸν Β':

«Χαρᾶ καρδίας πάντες σιυρτήσωμεν, τὰς ἱερὰς Συνόδους, τῶν Πατέρων κροτήσαντες, δι' αὐτῶν γὰρ τὸ φῶς θεαίμεθα, τὸ τῆς ὀρθοδοξίας· λύχνοι γὰρ ὠφθησαν, πάντας ὀδηγοῦντες πρὸς ὀρθῶν δογμάτων εὕρεσιν».

(β' τροπ. τῆς θ' φιδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Συνόδων - βλ. κατωτ. σελ. 90 ἐξ.).

3. Περὶ τῆς χρήσεως ὑπὸ τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας εἰκόνων τῶν Οἰκουμ. Συνόδων

Ἐορτολόγιόν της καὶ καθώρισεν εἰδικὴν ἢ καὶ εἰδικὰς ἡμέρας εἰς τιμὴν καὶ μνήμην ἐκάστης τούτων. Ἡ ἔνταξις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων εἰς τὸ Ἐορτολόγιον εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν σύνθεσιν καταλλήλων ὕμνων πρὸς ἀπαρτισμὸν τῶν ἀντιστοίχων Ἀκολουθιῶν.

Τὸ πλούσιον ὕμνολογικόν, ὡς καὶ τὸ συναφές ἀγιολογικόν, ὕλικόν περὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν θεοφόρων Πατέρων, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἀποτεθησαυρισμένον εἰς τὰ ἔντυπα καὶ τὰ χειρόγραφα — ὅσα ἡδυνήθημεν νὰ διεξέλθωμεν— Λειτουργικὰ ἡμῶν Βιβλία, ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν πηγὴν τῆς παρούσης μελέτης. Σκοπὸς δὲ αὐτῆς εἶναι ἡ διακρίβωσις τοῦ πῶς ἡ Ὁρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία βιοῖ ἐν τῇ λατρευτικῇ καὶ λειτουργικῇ αὐτῆς πράξει τὰς Οἰκουμενικὰς της Συνόδους.

Ἡ ἔρευνα ἡμῶν βεβαίως περιορίζεται εἰς σχετικῶς μικρὸν ἀριθμὸν κωδίκων καὶ κυρίως εἰς τοὺς ἀποκειμένους: εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην Ἀθηνῶν· εἰς τὸ Ἀρχεῖον Μικροταϊνῶν τῶν κωδίκων τοῦ Σινᾶ τοῦ Κέντρου Συναϊτικῶν Μελετῶν, τὸ ὁποῖον στεγάζεται εἰς τὰ νέα κτίρια τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν· εἰς τὸ Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ εἰς τὸ Ἀρχεῖον Μικροταϊνῶν τῶν Πατριακῶν κωδίκων τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν. Παρὰ ταῦτα, νομίζομεν ὅτι αἱ πηγαὶ ἡμῶν εἶναι ἱκαναὶ πρὸς θεμελιωσιν τῶν πορισμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγει ἡ παρούσα ἔρευνα⁴.

Ἡ ἐνασχόλησις μὲ τοιαύτης φύσεως θέματα εἶναι ὄντως ἔργον ἐπίπονον καὶ δυσχερές. Τοῦτο ἐν πολλοῖς ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν κριτικῆς τινος ἐκδόσεως τῶν Λειτουργικῶν Βιβλίων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν χειρογράφων πηγῶν καὶ τὸ διάσπαρτον αὐτῶν εἰς ὄλας σχεδὸν τὰς βιβλιοθήκας τοῦ κόσμου. Ἄλλωστε καὶ ἡ ἀπουσία ἐπισήμου θέσεως τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν περὶ τοῦ κύρους καὶ τῆς ἀθθεντίας τοῦ ὕμνολογικοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον συνθέτει τὰς ἱερὰς Ἀκολουθίας της, δημιουργεῖ εἰς τὸν ὁρθόδοξον ἐρευνητὴν πρόσθετα προβλήματα. Συνήθως ὡς ἀθθεντικὴ πηγὴ πίστεως θεωρεῖται μόνον ἡ θεία Λειτουργία⁵. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραθεωρῆται, ὅτι καὶ

βλ. Β α σ. Γ ι α ν ν ο π ο ὄ λ ο υ, Αἱ χριστολογικαὶ ἀντιλήψεις τῶν Εἰκονομάχων, Ἀθῆναι 1975, σελ. 111-112. Περὶ εἰκόνων Οἴκου. Συνόδων Βλ. Ἰ. Μ. Χ α τ ζ η φ ὶ τ η, Ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος στὴ Βυζαντινὴ Εἰκονογραφία, ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ» 112/1-6 1981, σελ. 5. Πρακτικὰ τῶν Ἀγίων καὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων («ἔκδοσις Καλύβης Τιμίου Προδρόμου Ἱερᾶς Σιχῆτης Ἀγίας Ἀννης, Ἁγίου Ὁρος»), τόμ. Α' (Θεσσαλονίκη 1981), σελ. 227 καὶ 368· τόμ. Β' (Θεσσαλονίκη 1982), σελ. 20 καὶ 282.

4. Ἐπειδὴ εἰς τὰς χειρογράφους πηγὰς εὑρομεν καὶ πλούσιον ὕλικόν, ἀναφερόμενον εἰδικώτερον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Λατρείας, ἐκρίναμεν σκόπιμον νὰ παραθέσωμεν ἱκανὸν ἐξ αὐτοῦ ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι οὕτω βοηθοῦμεν τοὺς εἰδικούς.

5. Κατὰ τὸν Ἰ ω. Κ α ρ μ ῆ ρ η ν: «...δικαιοῦται νὰ καταλάβῃ θέσιν μεταξὺ τῶν ἀρχαίων συμβολικῶν κειμένων τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ Ἱερὰ Λειτουργία αὐτῆς... Ἀναμφιβόλως ἡ Ὁρθόδοξος Λειτουργία εἶναι τοσοῦτον συναφασμένη πρὸς τὴν περὶ πίστεως καθόλου καὶ μάλιστα τὴν περὶ Ἐκκλησίας ὁρθόδοξον διδασκαλίαν,

οί ἐκκλησιαστικοί ὕμνοι ἐπὶ αἰῶνας συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἀντηχοῦν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ναοὺς καὶ τοὺς ἔχουν προφέρει καὶ ψάλλει ἀναρίθμητα χεῖλη Ἀγίων, Πατέρων καὶ Διδασκάλων, καὶ πιστῶν Χριστιανῶν. Μὲ ἄλλας λέξεις οὗτοι ἀποτελοῦν ἐμμέτρους ἐπισήμους προσευχὰς τῆς Ἐκκλησίας⁶. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐρώτημα: ἐπιτρέπεται νὰ ἐκλαμβάνωνται οὗτοι ὡς μὴ ἐκφράζοντες αὐθεντικῶς τὴν κοινὴν συνείδησιν τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἧς στιγμῆς μάλιστα εἰσῆλθον εἰς κοινὴν ἐπίσημον χρῆσιν⁷; Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι Ἐκκλησία προσευχομένη. Εἶναι δυνατὸν ὅμως νὰ γίνῃ ὑπ' αὐτῆς ἀποδεκτόν, ὅτι αἱ (προσευχαί) τῆς δὲν ἐκφράζουν τὸ (πιστεύω) τῆς; Καὶ ἐὰν αἱ προσευχαί τῆς δὲν τὴν (ἐκφράζουν), τότε τί τὴν (ἐκφράζει);⁸ Δύναται ἄρα γε

ὥστε ἀποτελεῖ αὕτη πλαστικὴν ἔκφρασιν τῆς ὀρθοδόξου Δογματικῆς πίστεως καὶ ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν καὶ ἔκφρασιν αὐτῆς ταύτης τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἧς ἀποτελεῖ οὐσιῶδες καὶ ἀναπόσπαστον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα, ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἡ Ἐκκλησία αὕτη, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου διακρίνεται τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν» (Δογματικά καὶ Συμβολικά Μνημεῖα..., σελ. 19-20). Ἐὰν ὅμως ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ θ. Λειτουργία εἶναι ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: διατί νὰ μὴ ἰσχύουν τ' ἀνωτέρω καὶ διὰ τὰς Ἀκολουθίας τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν καὶ κατ' ἐπέκτασιν δι' ὅλας τὰς ἱερὰς Ἀκολουθίας, δεδομένου ὅτι καὶ αὗται ἐπὶ αἰῶνας χρησιμοποιοῦνται ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας;

6. Γενικὰ περὶ ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων καὶ τῆς σημασίας καὶ ἀξίας αὐτῶν βλ. Π. Ν. Τ ρ ε μ π ἔ λ α, Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Ἀθῆναι 1972.

7. Κατὰ τὸν Ἰω. Κ α ρ μ ἰ ρ η ν: «Ἀντιθέτως ὅμως δὲν δύναται ἡ ὀρθόδοξος Δογματικὴ νὰ στηρίζηται μονομερῶς ἐπὶ τῆς ὕμνολογίας καὶ τῆς λατρείας καθόλου, διότι ἐν τοῖς ὕμνοις ἰδίᾳ ἐπικρατεῖ ὁ ποιητικὸς καὶ θρησκευτικὸς τόνος καὶ χρωματισμός, ἐν τισὶ δὲ περιέχονται καὶ ὑπερβολαὶ καὶ γενικεύσεις καὶ δραματικαὶ ἀπεικονίσεις. Αὗται εἰρηνταὶ ποιητικῆ καὶ ρητορικῆ μᾶλλον ἀδείᾳ ἢ μεταφορικῶς...» (Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας - Πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις, σελ. 41). Βλ. καὶ τ ο ὕ α ὑ τ ο ὕ, Δογματικά καὶ Συμβολικά Μνημεῖα..., τόμ. 1, σελ. 288, σημ. 4: «Σημειωτέον δ' ὅμως καλῶς, ὅτι τὰ περὶ τῆς δογματικῆς καὶ συμβολικῆς σημασίας τῆς Λειτουργίας εἰρημένα δὲν ἰσχύουσι καὶ περὶ τῆς ἐν γένει Ὁρθοδόξου Λατρείας καὶ ὕμνολογίας, διότι ἐν αὐτῇ συνήθως ἐπικρατεῖ ὁ ποιητικὸς τόνος καὶ χρωματισμός, καὶ ἀπαντῶσι ποιητικαὶ ἐξάρσεις καὶ ὑπερβολαὶ καὶ γενικεύσεις καὶ δραματικαὶ ἀπεικονίσεις. Ἐπομένως τὰ οὕτω μεταφορικῶς καὶ ποιητικῆ ἀδείᾳ λεγόμενα καὶ ἀδόμενα ἐν τῇ καθόλου Λατρείᾳ δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωνται κατὰ γράμμα, ὡς μὴ ἀνήκοντα εἰς τὴν οὐσίαν τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων. Καὶ καὶ μὲν ἡ Ὁρθόδοξος Λατρεία, ἀντικατοπτρίζουσα τὸ ὀρθόδοξον πνεῦμα, ἐκφράζουσα τὴν εὐσέβειαν τῶν Ὁρθοδόξων καὶ συγκεντροῦσα τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν αὐτῶν, προσλαμβάνει βεβαίως καὶ συμβολικὴν τινα σημασίαν, καὶ ἐπομένως δύναται νὰ γίνεται χρῆσις αὐτῆς ἐν τῇ Συμβολικῇ Θεολογίᾳ, ἀλλ' ὅμως τοῦτο δέον νὰ γίνεται ἐν ἴσῳ περιωρισμένῳ μέτρῳ καὶ μετὰ μεγίστης προσοχῆς καὶ περιπέφους. Ἐντεῦθεν καὶ ὅσοι τῶν ἑτεροδόξων συμβολικῶν θεολόγων ἐπεχείρησαν νὰ στηριχθῶσι μονομερῶς ἐπὶ τῆς καθόλου Ὁρθοδόξου Λατρείας καὶ ὕμνολογίας, ἐπλανήθησαν καὶ ἀπέτυχον οἰκτρῶς ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς διδασκαλίας καὶ τῇ ἀναπαραστάσει τῆς ἀληθοῦς εἰκόνος τῆς Ὁρθοδοξίας».

8. Ὁ καθηγητῆς Ἀ. Θ ε ο δ ῶ ρ ο υ δὲν συμπεριζέται ἀπολύτως τὴν ἀποψιν τοῦ Ἰω.

νὰ ὑποστηριχθῆ βασίμως, ὅτι οἱ ἐκκλ. ὕμνοι πολλάκις ἐκφράζουν τὴν πίστιν καὶ τὴν εὐσέβειαν τοῦ ποιητοῦ των, ἢ τῆς τοπικῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας, ὅτι δηλ. ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ ἀποτελοῦν ἔκφρασιν μιᾶς ὠρισμένης παραδόσεως καὶ δὲν δεσμεύουν τελικῶς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, δεδομένου μάλιστα ὅτι τὸ κριτήριον τῆς αὐθεντίας (ἀληθείας) ἐν αὐτῇ εἰς θέματα Πίστεως, Λατρείας καὶ Τάξεως εἶναι αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι; Ἄλλ' ἐν τιοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ὑποσκάπτεται τὸ κῦρος καὶ ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὲν τίθεται ἐν ἀμφιβόλῳ τὸ σύνολον τῶν βιουμένων ὑπ' αὐτῆς ἀληθειῶν ἐν τῇ λειτουργικῇ καὶ λατρευτικῇ αὐτῆς ζωῇ, καὶ μάλιστα ἐκείνων ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν ἔχει ἀποφανθῆ Οἰκουμενικὴ τις Σύνοδος; Ἄλλωστε δὲν πρέπει νὰ παροραῖται ἡ συμβολὴ τῶν ὕμνων, ἔνεκα τῆς μακροχρονίου χρήσεώς των, εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοινῆς συνειδήσεως τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ νὰ καταστῇ δὲ τοῦτο δῆλον, ἀναφερόμεθα εἰς τὸ πρόβλημα τῶν εἰκόνων ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Εἰκονομαχίας. Εἰς τὴν ἔνστασιν τῶν Εἰκονομάχων, ὅτι αἱ εἰκόνες ἀντίκεινται εἰς τὴν «πνευματικότητα» καὶ τὸ ἀνείδωλον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἀποτελοῦν δάνειον ἐκ τῆς εἰδωλολατρίας, οἱ Εἰκονόφιλοι ἀντέτεινον ὅτι ἡ χρῆσις τῶν εἰκόνων ἀποτελεῖ ἀρχαίαν συνήθειαν-παράδοσιν, υἱοθετηθεῖσαν ἐν τῇ πράξει ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐκφράζει τὴν ἐπ' αὐτοῦ θέλησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων· ἀποτελεῖ καρπὸν φωτισμοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον φωτίζει καὶ ὁδηγεῖ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν ἀλήθειαν. Τούτου ἔνεκεν καὶ ἡ υἱοθέτησις τῆς ἐνστάσεως τῶν Εἰκονομάχων θὰ ἐσήμαινε —κατὰ τοὺς Εἰκονοφίλους— ἐπίσημον ὁμολογίαν τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι ἐπλανήθη. Ἄλλ' «ἐκκλησία» πλανωμένη οὐκ ἔστιν Ἐκκλησία⁹. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἀγωνιώδες ἐρώτημα: «Καὶ τότε, ποῦ βρίσκεται ἡ ἀλήθεια»; Τὸ δὲ συμπέρασμα τούτων εἶναι, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν δύναται ἀκινδύνως νὰ ἀναθεωρήσῃ ἢ νὰ ἀποβάλλῃ «παράδοσιν» τινὰ, τὴν ὁποίαν ἐν τῇ πράξει ἔχει ἀποδεχθῆ, διότι οὕτω θὰ ἀνήρκει ἑαυτήν. Δὲν ἐπιθυμοῦμεν ἐν τῇ παρουσίᾳ συναφείᾳ νὰ ἐπιμηκύνωμεν τὸν λόγον, νομίζομεν, ὅμως, ὅτι κατέστη σαφῆς ἡ οὐσία τοῦ προβλήματος, ἐν σχέσει πρὸς τὸ κῦρος καὶ τὴν αὐθεντίαν τῶν χρησιμοποιουμένων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὕμνων ἐν τῇ Λατρείᾳ αὐτῆς.

Καμίρη (βλ. σημ. 6) καὶ τείνει νὰ δεχθῆ τὴν «μαρτυρίαν» τῶν Λειτουργικῶν μας Βιβλίων, καθ' ὅσον ἐπ' αὐτῶν κυρίως βασιζει τὴν «μετάστασιν» τῆς Θεοτόκου. Θεωροῦμεν δὲ σημαντικὰ ὅσα οὗτος γράφει ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ: «Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐκπλήσσει ἡμᾶς ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ διάστασις Θεολογίας (θεολόγων μᾶλλον) πρὸς τὴν λατρείαν καὶ τὴν εὐσέβειαν τῆς Ἐκκλησίας. Δηλαδή ὁ χριστιανὸς μὲν θὰ ἐορτάζῃ τὴν Κοίμησιν-Μετάστασιν τῆς Θεοτόκου, ὡς θεολόγος δὲ ὁ αὐτὸς θὰ ἔχη ἐνδεχομένως ἀντιρρήσεις καὶ ἐπιφυλάξεις! ... Τὸ νὰ χαρακτηρίζωμεν, δὲ τοὺς ὕμνους ἄλλοτε μὲν ὡς στηρίζοντας τὸ ὁρθόδοξον δόγμα, ἄλλοτε δὲ ὡς μὴ στηρίζοντας αὐτό, ἀσφαλῶς δὲν εἶναι πρᾶγμα σοβαρὸν» (Ἡ Κόρη τῆς Βασιλείας, Ἀθήναι 1977, σελ. 261-262).

9. Βλ. Β α σ . Γ ι α ν ν ο π ο ὄ λ ο υ , Αἱ χριστολογικαί..., σελ. 160-164.

“Όσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χρόνον καὶ τὴν μορφήν, ὅφ’ ἦν εἰσηλθόν αἱ σχετικαὶ μὲ τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους ἑορταὶ εἰς τὸ ὀρθόδοξον Ἑορτολόγιον, ὡς καὶ εἰς τὸ ἀντίστοιχον ὑμνολογικὸν ὕλικὸν μέχρι τῆς διαμορφώσεως τῶν Ἀκολουθιῶν αὐτῶν, δὲν εἴμεθα ἐπαρκῶς ἐνήμεροι. Φαίνεται ὅτι ἡ ἀναγραφή εἰς τὰ Δίπτυχα τῶν ὀνομάτων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῆς συστάσεως εἰδικῶν ἑορτῶν εἰς τιμὴν καὶ μνήμην αὐτῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς ἀναγνωρίσεως ὡς Ἁγίων τῶν ἐν αὐταῖς συναθροισθέντων Πατέρων. Ἡ ἀναγραφή εἰς τὰ Δίπτυχα τοῦ ὀνόματος ἐκκλησιαστικοῦ τινος προσώπου ἐσήμαινε τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ὀρθοδοξίας αὐτοῦ καὶ τὴν μετ’ αὐτοῦ κοινωνίαν (ἐκκλησιαστικῶς). Τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς ἐσήμαινε ἡ ἐκ τῶν Διπτύχων διαγραφή αὐτοῦ. Κατ’ ἀναλογίαν τοῦτ’ αὐτὸ ἐσήμαινε καὶ ἡ ἐγγραφή τῶν ὀνομάτων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων εἰς τὰ Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας, ἦτοι ἀναγνώρισιν τῆς Οἰκουμενικότητος αὐτῶν καὶ ἀποδοχὴν τῶν ἑαυτῶν δογμάτων.

Ἐξ ὧν ἡμεῖς γνωρίζομεν, ἡ ἀρχαιότερα μνεῖα ἀναγραφῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου εἰς τὰ Δίπτυχα καὶ τελέσεως εἰδικῆς δι’ αὐτὴν «συνάξεως» ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννου Β’ (518-520) καὶ ἐγένετο ὑπὸ τὴν πίσειν τοῦ εὐσεβοῦς ἐκκλησιάσματος τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Κατὰ τὴν σχετικὴν μαρτυρίαν, ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ, 15ῃ Ἰουλίου, καὶ καθ’ ἣν ὥραν ἐτελεῖτο ἡ θεία Λειτουργία, ὁ συγκεντρωθεὶς ἐκεῖ πρὸς τοῦτο λαὸς, ἀπευθυνόμενος εἰς τὸν Πατριάρχην, ἐκραύγαζε: «... τὴν ἁγίαν σύνοδον ἄρτι κήρυξον... ἡ ἁγία σύνοδος ἄρτι κηρυχθήτω... τὴν σύνοδον Χαλκηδόνος ἄρτι κήρυξον... τὴν ἁγίαν σύνοδον κήρυξον... τὴν σύναξιν τῆς συνόδου Χαλκηδόνος ἄρτι κήρυξον... τὴν σύναξιν εἰς τὴν αὐριον κήρυξον, τὴν σύναξιν αὐριον κήρυξον, σήμερον ἐὰν κηρύξης, αὐριον ἐπιτελεῖται». Ὁ Πατριάρχης εἰς μάτην προσεπάθησε νὰ ἀναβάλλῃ τὴν ἐπ’ αὐτοῦ λῆψιν ἀποφάσεως, ἐπικαλούμενος τὴν πρὸς τοῦτο ἔλλειψιν τῆς γνώμης τοῦ «εὐσεβεστάτου καὶ φιλοχρίστου βασιλέως»¹⁰. «Ἐπιμενόντων δὲ αὐτῶν... τὴν σύναξιν τῶν Πατέρων ἄρτι κήρυξον, τῶν ἐν Χαλκηδόνι Πατέρων τὴν σύναξιν αὐριον ποίησον, ἐκηρύχθη ἡ σύναξις διὰ Σαμουὴλ διακόνου, οὕτως· γνωρίζομεν τῇ ὑμετέρα ἀγάπῃ, ὅτι περ τῇ αὐριον μνήμην ἐπιτελοῦμεν τῶν ἐν ἁγίοις Πατέρων ἡμῶν καὶ ἐπισκόπων γενομένων τῶν κατὰ τὴν Χαλκηδονέων μητρόπολιν συναχθέντων καὶ βεβαιωσάντων ἅμα τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἐφέσῳ συναχθεῖσιν ἁγίοις Πατράσι, τὸ σύμβολον τῶν τιῆ ἁγίων Πατέρων, τῶν συναχθέντων κατὰ τὴν Νικαέων...»¹¹. Τὴν δὲ ἐπιούσαν, 16ῃν Ἰουλίου καὶ ἡμέραν Δευτέραν, «ἐπιτελουμένης τῆς μνήμης τῶν προλεχθέντων ἁγίων Πατέρων ... πάλιν τῆς εἰσόδου γενομένης παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου ἀρχι-

10. Mansi 8, 1058B-1059C.

11. Ἀπόθι, 1059E-1062A.

ἐπισκόπου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου» Ἰωάννου, τὸ εὐσεβὲς ἐκκλησίασμα, ὡς δι' ἐνὸς στόματος, ἀπήτησεν ἀπὸ τὸν Πατριάρχην: «τὰς τέσσαρας Συνόδους τοῖς διπτύχοις» ἐπιμενόντων δὲ τῶν πιστῶν ἐπὶ τὸ μᾶλλον, «λαβὼν τὰ δίπτυχα ὁ ἀγιώτατος καὶ μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἰωάννης ἐκέλευσε τὰς ἀγίας τέσσαρας συνόδους ταγῆναι τῶν τε ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων ἀγίων Πατέρων, καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡσαύτως συναχθέντων ἐπὶ Νεκταρίου τοῦ τῆς ὁσίας μνήμης, καὶ τῶν ἐν Ἐφέσῳ ἐπὶ τῇ ἐκβολῇ Νεστορίου, καὶ τῶν ἐν Χαλκηδόνι ἐπὶ τῇ ἐκβολῇ Εὐτυχοῦς καὶ τοῦ δυσσεβοῦς Νεστορίου...»¹². Καὶ «τῷ καιρῷ τῶν διπτύχων, μετὰ πολλῆς ἡσυχίας συνέδραμον ἅπαν τὸ πλῆθος κύκλῳ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ἤκροῶντο, καὶ ὡς μόνον ἐλέχθησαν αἱ προσηγορίαι τῶν εἰρημένων ἀγίων τεσσάρων συνόδων παρὰ τοῦ διακόνου... μεγάλη φωνῇ ἔκραζαν ἅπαντες· δόξα σοι Κύριε!»¹³.

Ἄλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰωάννου Β' καὶ ἐνδεχομένως ἐπὶ τοῦ αἰρετικοῦ Ἀνθίμου Α' (535-538) αἱ προλεχθεῖσαι Σύνοδοι διεγράφησαν ἐκ τῶν Διπτύχων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠνάγκασε τοὺς μοναχοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ ὑποβάλουν εἰς τὸν πατριάρχην Μηνᾶν καὶ τὴν ὑπ' αὐτὸν ἐνδημοῦσαν σύνοδον λίβελλον, δι' οὗ ἠτοῦντο «τὸ πάντων μέγιστον καὶ πάντας διεγεῖρον πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν αἰτοῦμεν ὑμᾶς, ὁσιώτατοι, ὅπως καὶ τὰς κατὰ καιρὸν ὑπὲρ εὐσεβείας συναθροισθείσας ἀγίας Συνόδους ἐντεθῆναι ταῖς αὐταῖς δέλτοις, τουτέστι τὴν τε ἐν Νικαίᾳ ἐκφωνήσασαν τὸ ἅγιον Σύμβολον, ἐν ᾧ ἐβαπτίσθημεν καὶ βαπτίζομεν, καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦτο κυρώσασαν, καὶ τὴν ἐν Ἐφέσῳ ὁμοίως βεβαιώσασαν, καὶ τὴν ἐν Χαλκηδόνι ὡσαύτως ἐπισφαγίσασαν»¹⁴.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ τονίσωμεν τὰ ἐξῆς σημεῖα:

1) Ὁ λαὸς ἄλλοτε μὲν ἐξῆτει τὴν τέλεσιν τῆς συνάξεως τῆς Δ' Οἰκουμ. Συνόδου καὶ ἄλλοτε τῶν ἐν αὐτῇ συναχθέντων Πατέρων, ἡ δὲ διὰ τοῦ διακόνου Σαμουὴλ γενομένη «κῆρυξις» ἐποιεῖτο λόγον περὶ τελέσεως τῆς Μνήμης τῶν εἰς ἐκάστην τῶν τεσσάρων Οἰκουμενικῶν Συνόδων συναχθέντων, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὰς ἱεράς δέλτους ἐνεγράφησαν τὰ ὀνόματα τῶν Συνόδων, τὰ ὁποῖα καὶ ἠκούσθησαν κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τῶν Διπτύχων· ὡσαύτως καὶ οἱ μοναχοὶ τῆς Βασιλευούσης ὠμίλουν περὶ ἐγγραφῆς εἰς τὰς δέλτους τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρεῖται μέχρι καὶ σήμερον εἰς τὰς πηγάς. Ἐξ αὐτῶν ἄλλαι μὲν ὁμιλοῦν περὶ τῆς τελέσεως τῆς Μνήμης τῆς «τάδε» Συνόδου καὶ ἄλλαι περὶ τῆς τελέσεως τῆς Μνήμης τῶν ἐν αὐτῇ συναθροισθέντων ἀγίων καὶ θεοφόρων Πατέρων. Πρὸς τοῦτοις ἄλλων μὲν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων παραδίδεται σταθερῶς ἡ τέλεσις τῆς Μνήμης αὐτῶν —Β' καὶ ΣΤ' (23 Ἰαν.)—, ἐνῶ ἑτέρων ἡ τέλεσις τῆς Μνήμης τῶν ἐν αὐταῖς συναχθέντων Πατέρων.

12. Αὐτόθι 8, 1062C, 1066AB.

13. Αὐτόθι 10, 66C.

14. Αὐτόθι 8, 1051BC.

2) Ἡ διὰ Σαμουὴλ κηρυχθεῖσα, διὰ τὴν 16ην Ἰουλίου, σύναξις τῶν Πατέρων τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Συνόδου συνεδέθη μετὰ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστews καὶ τὰς προηγηθεῖσας τρεῖς Συνόδους, ὡσαύτως καὶ οἱ μοναχοὶ τὴν ἐγγραφὴν τῶν Συνόδων εἰς τὰς δέλτους συνεδύαζον μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἐπιβεβαίωσιν τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπηρεασθεῖσαι αἱ μεταγενέστεραι πηγαὶ συνεδύαξαν τὴν τέλεσιν τῆς Μνήμης τῶν ἐν Χαλκηδόνι 630 Πατέρων πρὸς τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας, τὸ ὁποῖον οὗτοι ἐπεκύρωσαν καὶ ἐπεβεβαίωσαν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ οἱ Πατέρες τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ πρώτῳ συναχθείσης Συνόδου (381) καὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ (331). Μεταγενεστέρως εἰς τοὺς ἐπικυρώσαντας τὸ τῶν 318 Σύμβολον προσετέθησαν καὶ οἱ Πατέρες τῶν Ε' καὶ ΣΤ' Οἰκουμενικῶν Συνόδων, μετὰ ἀποτελεσματὰ κατὰ τὸν ἰβ' αἰῶνα ἢ ἀρχὰς τοῦ ιγ' ἢ ἑορτῇ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς νὰ ἐξελιχθῇ εἰς «Σύναξιν τῶν ἐξ Συνόδων».

3) Ἡ τέλεσις τῆς συνάξεως τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς (ἢ τῶν ἐν αὐτῇ συναθροισθέντων Πατέρων) καὶ ἡ ἐγγραφὴ εἰς τὰ Δίπτυχα τῶν τεσσάρων πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ρηθέντος πατριάρχου Ἰωάννου Β' ὑπὸ ψυχολογικὴν πίεσιν διατελοῦντος καὶ ἄνευ τῆς συμφώνου γνώμης τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου¹⁵.

4) Ἡ ἐγγραφὴ εἰς τὰ Δίπτυχα τῶν Συνόδων ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Β', καὶ ἂν ἀκόμη ἢ τελεσθεῖσα τότε «σύναξις» εἶχε τὴν ἔννοιαν τῆς τελέσεως τῆς Μνήμης «τῶν προλεχθέντων ἁγίων Πατέρων» (περὶ οὗ ὁμοῦς ἡμεῖς ἀμφιβάλλομεν), δὲν ἐσήμαινε καὶ τὴν ἀνακήρυξιν ὡς Ἁγίων πάντων τῶν θεοφόρων Πατέρων, ἀλλ' ἀποδοχὴν τῶν ὑπ' αὐτῶν, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, θεοπισθέντων δογμάτων ὅπως δῆποτε ὁμοῦς ὠδήγησε μεταγενεστέρως, τῇ συνδρομῇ καὶ ἐτέρων στοιχείων, εἰς αὐτὴν.

Παρατηρητέον, ὅτι ἡ ἀνωτέρω πηγὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν Μνήμην τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἢ ὁποῖα μέχρι τῆς ἐξελιξέως της εἰς «Σύναξιν τῶν ἐξ Συνόδων» ἐωρτάζετο συνεχῶς τὴν 16ην Ἰουλίου. Περὶ τῶν λοιπῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων δὲν ὑπάρχουν — ἐξ ὧν τουλάχιστον ἡμεῖς γνωρίζομεν —

15. Εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ ἐκκλησιασματος περὶ ἐγγραφῆς τῶν Συνόδων εἰς τὰ Δίπτυχα ὁ Ἰωάννης ἀπήντησεν: «ἐπειδὴ δὲ δεῖ πάντα κανονικῶς καὶ μετὰ εὐταξίας γενέσθαι, συγχωρήσατε ἡμῖν συναγαγεῖν τοὺς θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους, ἐφ' ᾧ τε κατὰ τοὺς θείους κανόνας πάντα προβῆναι γνώμη, καὶ κελεύσει τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως, τὰς γὰρ ἐκβοήσεις ὑμῶν πάσας ἀνοίσομεν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ Γαληνότητα» (Mansi 8, 1066A).

Τὰ ἀνωτέρω ὁμοῦς δὲν καθυστάσαν τὸν λαόν, διὸ καὶ ὁ Ἰωάννης Β' ὑπεχρεώθη τελικῶς νὰ ἐνδώσῃ. Μετὰ τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τοῦ Πατριάρχου ὁ λαὸς ἤρχισε νὰ ψάλλῃ ἐπὶ πολλὴν ὥραν «εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ». Καὶ μόνον ὅταν οἱ χοροὶ ἤρχισαν νὰ ψάλλουν τὸ Τρισάγιον, ἀποκατεστάθη ἡ τάξις ἐν τῷ ναῷ. Ἐκολούθησαν τὰ ἀναγνώσματα, τὸ κλεισιμον τῶν θυρῶν, ἡ ἐκφώνησις «τοῦ ἁγίου μαθήματος κατὰ τὸ σύνθημα» (τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστews) καὶ τὰ Δίπτυχα.

εἰδήσεις περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐγγραφῆς αὐτῶν εἰς τὸ ὀρθόδοξον Ἑορτολόγιον. Τὸ διασωθὲν ὑμνογραφικὸν ὑλικὸν ἐπίσης δὲν διαφωτίζει ἡμᾶς ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλ' οὔτε καὶ ἄλλοι εἰς τὴν ἐξελεγκτικὴν πορείαν τῶν ἐν λόγῳ ἑορτῶν, μέχρι τῆς διαμορφώσεως τῶν παραδιδόμενων Ἀκολουθιῶν. Ὁ ἀρχαιότερος ἐπώνυμος ὕμνος εἶναι ὁ εἰς τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν Κανὼν τοῦ Θεοφάνους μὲ ἀκροστιχίδα: «Ἵμῶ μακάρων συνδρομὴν τὴν ἐβδόμην»¹⁶. Τῆς αὐτῆς περιόδου ἐποχῆς πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὁ Κανὼν εἰς τιμὴν τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Τὰ πρῶτα «στοιχεῖα» τῆς Ἀκολουθίας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου παραδίδονται ὑπὸ τοῦ Πατριακοῦ κώδικος 266 καὶ τοῦ Συναϊτικοῦ 548. Ἐνδιαφέρουσαν θεωροῦμεν τὴν εἰδήσιν τῶν κωδικῶν τούτων, ὅτι μετὰ τὸ Τρισάγιον ἀναγινώσκειται ὁ Ὅρος τῆς ἑορταζούσης Συνόδου καὶ ὅτι ἡ «σύναξις» τῶν Συνόδων (Δ' καὶ Ε') «τελεῖται ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ». Ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ τέλεσις τῆς Μνήμης τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς — ὅπως ἄλλωστε πρέπει νὰ συνέβη καὶ μὲ τὰς τῶν λοιπῶν Συνόδων — διεδόθη εἰς ὅλην τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ ἡ ἀρχαία συνήθεια τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ὁρου τῆς ἑορταζούσης Συνόδου ἠτόνησε καὶ ἐξέλιπεν. Ὁ λόγος πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν πλαισίωσιν τῆς ἑορτῆς διὰ τοῦ Κανόνος καὶ τῶν λοιπῶν ὕμνων τοῦ Ὁρθρου καὶ τοῦ Ἑσπερινοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀγομένης ἑορτῆς.

Ἐν τῷ Ὀρθόδοξῳ Ἑορτολογίῳ ἀναγράφονται αἱ Μνήμαι ὅλων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἤτοι: τῆς Πρώτης, τὴν 28ην Μαΐου καὶ τὴν Ζ' Κυριακὴν ἀπὸ τοῦ Πάσχα· τῆς Δευτέρας, τὴν 22αν Μαΐου· τῆς Τρίτης, τὴν 9ην Σεπτεμβρίου· τῆς Τετάρτης, τὴν 16ην Ἰουλίου· τῆς Πέμπτης, τὴν 25ην Ἰουλίου· τῆς Ἑκτης, τὴν 23ην Ἰανουαρίου καὶ τὴν 14ην Σεπτεμβρίου· καὶ τῆς Ἑβδόμης, τὴν 11ην Ὀκτωβρίου¹⁷. Αἱ Μνήμαι: α) τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῶν 318 θεοφόρων Πατέρων, β) τῶν 630 θεοφόρων Πατέρων τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς καὶ γ) τῶν θεοφόρων Πατέρων τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς τελοῦνται καὶ σήμερον ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν δι' ἐδικῆς ἀσματικῆς Ἀκολουθίας. Ἐσχάτως (1981) ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου καὶ ἡ τέλεσις τῆς Μνήμης τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἀλλὰ καὶ αἱ Ε' καὶ ΣΤ' Οἴκου. Σύνοδοι πρέπει νὰ ἐρωτάζοντο εἰς τὸ ἀπώτερον παρελθόν, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰμῶσμεν ἐκ τῆς ἀπαντήσεως εἰς τινὰς τῶν ἀρχαιοτέρων πηγῶν εἰδήσεως, ὅτι αἱ Μνήμαι τούτων δεόν νὰ τελῶνται ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ. Ἡ εἰς ἡμέραν Κυρια-

16. Μηνᾶιον Ὀκτωβρίου, ἐκδ. Ἀποστ. Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις 1960, σελ. 66-68.

17. Πρβλ. Πεντηκοστάριον, ἐκδ. Ἀποστ. Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις 1959, σελ. 171-185. Κωνσταντίνου Πλατανίτου, Ἑορτολόγιον τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας, Ἐν Ἀθήναις 1974, σελ. 65, 63, 5,75, 77,6 καὶ 12. Σωφρ. Βύστρατιάδου, Ἁγιολόγιον τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας, [Ἐν Ἀθήναις 1960], σελ. 440-442. Βλ. καὶ ἀντίστοιχα Μηνᾶια.

κὴν μετάθεσις τῆς τελέσεως τῆς Μνήμης τῶν Οἰκουμ. Συνόδων φαίνεται ὅτι ἐκρίθη σκόπιμος ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα οὕτω προσδοθῇ ἐπισημότης εἰς τὸν ἑορτασμὸν τούτων καὶ πρὸς συμμετοχὴν εἰς αὐτὰς ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων πιστῶν· ὅπως δὲ ἡ μετάθεσις αὕτη ἀποδεικνύει τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἀπέδιδεν ἡ Ἀρχαία Ἐκκλησία εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς τῆς Συνόδους. Περὶ τῆς τελέσεως τῆς Μνήμης τῶν Β' καὶ Γ' Οἰκουμενικῶν Συνόδων δὲν ὑπάρχουν σαφεῖς ἐνδείξεις. Ἡ μὲν τελεσις τῆς Μνήμης αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ δῆθεν ἀμετάθετον τούτων εἰς ἡμέραν Κυριακὴν, ἀλλ' εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ μὲν Β' Οἰκουμενικὴ ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐορτάζεται μετὰ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς, καθ' ὅσον ἰδικόν της εἶναι τὸ ἀνυμνούμενον καὶ προβαλλόμενον ὑπὸ τῆς σχετικῆς Ἀκολουθίας σεπτὸν Σύμβολον τῶν Πατέρων, ἡ δὲ Γ' Οἰκουμενικὴ ἐορτάζεται μετὰ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς, διὰ τὴν ἐνότητα τοῦ δόγματος αὐτῶν. Οὗτος ἄλλωστε πρέπει νὰ ἦτο καὶ ὁ λόγος, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ἠτόνησε καὶ ἐξέλιπεν ὁ ἰδιαιτέρος ἑορτασμὸς τῶν Οἰκουμ. Συνόδων Ε' καὶ ΣΤ', ἂν καὶ ἡ τελεσις τῆς Μνήμης αὐτῶν μετετίθετο εἰς ἡμέραν Κυριακὴν.

1. Η Α' ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ.

Ἡ ἐν Νικαίᾳ συνελθοῦσα τὸ 325 Σύνοδος τῶν 318 θεοφόρων Πατέρων¹⁸ ἰδιαιτέρως τιμᾶται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, τοῦτο μὲν διότι δι' αὐτῆς ἐνεκαινιάσθη ὁ θεσμὸς τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ὡς τῆς ὑψίστης ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας, τοῦτο δὲ διότι αὕτη διευτύπωσεν ἀλαθῆτως τὰς θεμελιώδεις ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς πίστεως: ὅτι ὁ Κύριος, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, εἶναι Θεὸς ἀληθινὸς καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ ὅτι ἐγένετο πραγματικὸς ἄνθρωπος ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου. Τὸ Σύμβολον αὐτῆς¹⁹, ὡς συνεπληρώθη ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμ. Συνόδου, ἀποτελεῖ ὄντως τὸν πυρῆνα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ διακρίνεται διὰ τὴν βραχυλογία, τὴν ἀκρίβειαν εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ τὴν πληρότητά του. Οὗτος δὲ εἶναι καὶ ὁ λόγος, ἕνεκα τοῦ ὁποίου τοῦτο κατέστη τὸ ἐπίσημον Σύμβολον Πίστεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τὸ ὑπ' αὐτῆς χρησιμοποιούμενον Σύμβολον εἶναι τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πλὴν ὅμως τοῦτο πάντοτε σχεδόν, δι' οὗς λόγους θὰ ἴδωμεν ἐν τῇ ἐπομένῃ παραγράφῳ, θεωρεῖται ὡς Σύμβολον τῆς Νικαίας.

Ἡ Ἀρχαία Ἐκκλησία, ἐν τῷ διαφέροντι αὐτῆς διὰ τὴν προβολὴν τῶν ἐν τῷ Συμβόλῳ ἀληθειῶν τῆς πίστεως, ὥρισε δύο ἑορτασίμους ἡμέρας εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῆς τοῦτο «θεσπισάσης» Α' Οἰκουμ. Συνόδου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ συναχθέντων Πατέρων, ἤτοι τὴν Ζ' Κυριακὴν ἀπὸ τοῦ Πάσχα καὶ τὴν 29ην ἢ, κατ' ἄλλας —νεωτέρας— πηγὰς, τὴν 28ην Μαΐου.

18. Περὶ τῆς Α' Οἰκ. Συνόδου βλ. Β λ. Φ ε ι δ ᾱ, Ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος. Προβλήματα περὶ τὴν σύγκλησιν, τὴν συγκρότησιν καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς Συνόδου, Ἀθῆναι 1974. Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν αὐτῆς βλ. αὐτόθι, σελ. 51 ἐξ. Εἰς 318 ἀρχιερεῖς ἀριθμεῖ τὰ μέλη τῆς Συνόδου καὶ τὸ Κάθισμα τῆς ἐν τῷ Πεντηκοσταρίῳ Ἀκολουθίας αὐτῆς (σελ. 179). Περὶ τοῦ ὅτι μόνον οἱ ἐπίσκοποι θεωροῦνται ὡς μέλη τῆς Συνόδου ὁμιλοῦν καὶ ἄλλοι ὕμνοι τῆς Ἀκολουθίας (βλ. β' τροπ. τῆς ε' ᾠδῆς α', β' καὶ γ' τροπ. τῆς η' ᾠδῆς). Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τὸ ἐπισυναπτόμενον εἰς τὸ Συναξάριον Ὑπόμνημα ἄλλως διαλαμβάνει περὶ αὐτοῦ: «Ἦσαν δὲ Ἀρχιερεῖς μὲν τῶν ἁγίων τούτων Πατέρων, διακόσιοι τριάκοντα καὶ δύο· Ἱερεῖς δὲ καὶ Διάκονοι, πρὸς δὲ καὶ Μονάζοντες, ὀγδοήκοντα καὶ ἕξ· οἱ συμπάροντες δὲ τριακόσιοι δέκα καὶ ὀκτώ » (Πεντηκοστάριον, σελ. 182).

19. Βλ. Ἰ ω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τόμ. Ι, Ἐν Ἀθῆναις 1960², σελ. 52 ἐξ.

Κατὰ τὸ Πεντηκοστάριον: «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Κυριακῇ ἐβδόμῃ ἀπὸ τοῦ Πάσχα, τὴν ἐν Νικαίᾳ πρώτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐορτάζομεν, τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ Θεοφόρων Πατέρων» (πρόκειται περὶ τῆς «Κυριακῆς τῶν ἁγίων τῆς Θεοφόρων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ») ²⁰. Ἡ Ἐκκλησία ἐνέταξε τὴν ἐορτὴν τῆς παρούσης Συνόδου ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἐορτῶν τοῦ Πεντηκοσταρίου καὶ δὴ καὶ μετὰ τὴν Ἀνάληψιν οὐχὶ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν εἰ μὴ διὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτῆς ὑπὲρ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ὁμοουσίου τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ, καὶ τῆς πραγματικότητος τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ. Διὰ τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανὸς ἀναλήψεώς του ὁ Κύριος ἀπεκάλυψε τοῖς πᾶσιν, ὅτι δὲν ἦτο ἀπλοῦς ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεάνθρωπος καὶ ὁ εἷς τῆς Τριάδος. Εἰς τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ Ἐκκλησία ἔρχεται νὰ προσθέσῃ καὶ τὴν ἰδικὴν τῆς ἐμπειρίαν, τὴν κοινὴν συνείδησιν τοῦ «πληρώματος» αὐτῆς, ὡς ἐξεφράσθη αὐτὴ ἐν τῇ ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῇ Α' Συνόδῳ ὑπὸ τῶν 318 Θεοφόρων Πατέρων ²¹.

Οὕτω, κατὰ τοὺς ὕμνους τῆς Ἀκολουθίας τῆς Ἑορτῆς, οἱ «θεοφόροι Πατέρες» ²², οἱ συνελθόντες «ἐν πάσης γῆς» ²³ εἰς τὴν «παναγίαν Σύνοδον» ²⁴ τῆς Νικαίας, «ταῖς τῶν Ἀποστόλων ἐπόμενοι προδῆλως διδαχαῖς» καὶ «τῷ θεῷ Πνεύματι συνδιασκεψάμενοι», «τὸ σεπτὸν Σύμβολον... θεογράφως διεχάραξαν, ἐν ᾧ σαφέστατα τῷ Γεγεννηκότι συνάναρχον τὸν Λόγον ἐκιδιδάσκουσι καὶ παναληθῶς ὁμοούσιον» ²⁵. Οὗτοι, «ὄλην εἰσδεξάμενοι τὴν νοητὴν λαμπηδόνα» τοῦ ἁγίου Πνεύματος, «ἔβρον θεοδίδακτον», δηλ. «τῆς Πίστεως τὸ Σύμβολον» ²⁶, «τὸ ὑπερφύεστατον χρησιμολόγημα, τὸ βραχὺ ῥήματι καὶ πολὺ συνέσει, θεοπνεύστως ἀπεφθέγγαντο» ²⁷, καὶ δι' αὐτοῦ παρέδωκαν τῇ Ἐκκλησίᾳ «τὸ μυστήριον τῆς θεολογίας», τουτέστι τὸ ὁμοούσιον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος Ἁγίου ²⁸.

20. Πεντηκοστάριον, σελ. 171 καὶ 181.

21. Κατὰ τὸ σχετ. Ἑπόμνημα: «Τὴν παρούσαν ἐορτὴν ἐορτάζομεν δι' αἰτίαν τοιαύτην. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, τὴν καθ' ἡμᾶς φορέσας σάρκα, τὴν οικονομίαν ἄπασαν ἀρρήτως ἐνήργησε, καὶ πρὸς τὸν πατρῶον ἀποκατέστη θρόνον, θέλοντες δεῖξαι οἱ Ἅγιοι, ὅτι ἀληθῶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἄνθρωπος, καὶ τέλειος ἄνθρωπος Θεὸς ἀνελήφθη... καὶ ὅτι ἡ σύνοδος αὕτη τῶν ἁγίων Πατέρων οὕτως αὐτὸν ἀνεκέρυξε καὶ ἀνωμολόγησεν ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον τῷ Πατρὶ: τοῦτω τῷ λόγῳ, μετὰ τὴν ἐνδοξον Ἀνάληψιν, τὴν παρούσαν ἐθέσεισαν Ἑορτὴν, ὡσανεὶ τὸν σύλλογον τῶν τοσοῦτων Πατέρων προβιάζοντες, τοῦτον δὴ τὸν ἐν σαρκὶ ἀναληφθέντα, Θεὸν ἀληθινόν, καὶ ἐν σαρκὶ τέλειον ἄνθρωπον ἀνακηρυττόντων» (Πεντηκοστάριον, σελ. 181).

22. Αὐτόθι, σελ. 178, δ' τροπ. τῆς α' ᾠδῆς.

23. Αὐτόθι, σελ. 179, Κάθισμα.

24. Αὐτόθι, σελ. 178, α' τροπ. τῆς α' ᾠδῆς.

25. Αὐτόθι, σελ. 184, α' προσόμοιον τῶν Πατέρων.

26. Αὐτόθι, σελ. 178, β' τροπ. τῆς θ' ᾠδῆς.

27. Αὐτόθι, σελ. 185, β' προσόμοιον τῶν Πατέρων.

28. Αὐτόθι, σελ. 185, «Δόξα...» τῶν Αἰῶν. Βλ. καὶ σελ. 173, «Δόξα...» εἰς τὴν

Τὸ συμφυές, συναΐδιον καὶ ὁμοούσιον, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ταυτότητος τῆς οὐσίας, τῶν τριῶν προσώπων τῆς Τριάδος δεόντως ἐξαιρούνται ὑπὸ τῆς Ἀκολουθίας. Ἐνδεικτικῶς παραθέτομεν τὸ κατωτέρω τροπάριον:

«Ὡς ταυτότητι τῆς φύσεως ὑμνούμενος, ἀφράστως ἐνιαῖος Θεός, τοῖς προσώποις δέ, τῆς Τριάδος φέρων ἀριθμόν, συντήρησον ἅπαντας ἡμᾶς, ἀπὸ ποικίλων πειρασμῶν καὶ περιστάσεων»²⁹.

Κατὰ τὴν «οὐσίαν» ἢ τὴν «φύσιν» ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι εἷς Θεός³⁰, «φῶς ἀδιαίρετον... παντοκράτης, ἀπρόσιτον»³¹, πλὴν ὅμως φῶς «τριλαμπές»³². Ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι μὲν τρία πρόσωπα ἐνυπόστατα³³, ἀλλὰ διὰ τὸ συμφυές, τὸ συναΐδιον, τὸ ὁμόθρονον, τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας των ἀποτελοῦν Μίαν Θεότητα, μονάδα τρίφων³⁴, τῆς «Τριάδος τὴν μοναρχίαν» καὶ ἔχει τρεῖς θεούς, δηλ. «τρεῖς ἀνομοίους τε καὶ ἐκφύλους οὐσίας»³⁵, ὡς ὁ Ἄρειος ἀφρόνως ἀπετόλμησε νὰ εἴπῃ, «ὕλην πυρὸς τοῦ αἰωνίου ἑαυτῷ θησαυρίζων»³⁶. Ἡ μία καὶ ἐνιαῖα θεότης διακρίνεται εἰς τρία πρόσωπα (ὑποστάσεις ἢ χαρακτήρας) ὡς πρὸς τὸν ἀριθμόν· μόνον ἀριθμῶ διακρίνονται τὰ πρόσωπα τῆς Θεότητος ἀλλήλων. Ἐκεῖνο, ὅπερ ἐξασφαλίζει τὴν ἐνότητα τῆς Θεότητος, εἶναι τὸ ὁμοούσιον, τὸ ἀπαράλλακτον τῆς μορφῆς, ἢ ταυτότης τῆς οὐσίας τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων, ἐνῶ ἐκεῖνο ὅπερ διακρίνει τὰ πρόσωπα εἶναι αἱ ἀσύγχυτοι ὑποστατικαὶ ιδιότητες αὐτῶν:

«Συμφυῆ καὶ συναΐδιον δοξάζομεν, ἓνα σε κατ' οὐσίαν Θεόν, ἰδιότησιν ἀσυγχύτοις ὑποστατι-

Λιτὴν: «... τῆς γὰρ ἁγίας Τριάδος τὸ ὁμοούσιον, ὀρθοδόξως δογματίσαντες...» καὶ σελ. 174, «Δόξα...» εἰς τὸν Στίχον: «... Ὅθεν καὶ ἡμεῖς, τοῖς θείοις αὐτῶν δόγμασιν ἐπόμενοι, βεβαίως πιστεύοντες λατρευόμεν, σὺν Πατρὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Πανάγιον ἐν μιᾷ Θεότητι, Τριάδα ὁμοούσιον».

29. Πεντηκοστάριον, σελ. 176, β' τροπ. τῆς ζ' ᾠδῆς.

30. Αὐτόθι, γ' τροπ. τῆς ζ' ᾠδῆς.

31. Αὐτόθι, σελ. 175, β' τροπ. τῆς ζ' ᾠδῆς.

32. Αὐτόθι· βλ. καὶ σελ. 174, β' τροπ. τῆς α' ᾠδῆς:

«Ὁ ὑπερούσιος μόνος καὶ τριλαμπής, χαρακτηρισί Κύριος, ἐν Θεότητι μιᾷ πεφικώς...».

33. Αὐτόθι, σελ. 180, β' τροπ. τῆς ε' ᾠδῆς. Βλ. καὶ σελ. 174, α' τροπ. τῆς α' ᾠδῆς.

34. Αὐτόθι, σελ. 175, α' τροπ. τῆς δ' ᾠδῆς. Βλ. καὶ σελ. 176, α' τροπ. τῆς ζ' ᾠδῆς:

«...τρίφωντε χαρακτηρισί Μονάς...».

35. Αὐτόθι, σελ. 172, δ' στιχ. τῶν Πατέρων.

36. Αὐτόθι, α' στιχ. τῶν Πατέρων.

καῖς, Τριάς τὸ διάφορον ἀπλῶς, προβαλλομένην ἐν μορφῇ, ἀπαραλλάκτῳ σαφῶς»³⁷.

Ἐν ἐτέρῳ δὲ σημείῳ ὁ Ὑμνογράφος ὡς ἐξῆς προσδιορίζει τὰς ὑποστατικὰς ιδιότητας τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος:

«Ἐκ φωτὸς ἀίδιου φῶς συναΐδιον, τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα Λόγον σὺν Πνεύματι, τῷ ἐκπορευτῷ φωτί, πίστει δοξάζομεν...»³⁸.

Φῶς, λοιπόν, ὁ Πατήρ· φῶς συναΐδιον, ἐκ φωτός, ὁ Υἱός, πλὴν ὅμως φῶς γεννητόν· φῶς συναΐδιον καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ φῶς ἐκπόρευτόν. Οὕτως, αἱ ὑποστατικαὶ ιδιότητες τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς πρὸς τὰς ὁποίας διαφοροποιοῦνται ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ ἐναντι τοῦ Πατρὸς, εἶναι ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις τοῦ Υἱοῦ καὶ ἢ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Οἱ περισσότεροι τῶν ὕμνων τῆς Ἀκολουθίας —ἐξαιρέσει τοῦ «τριαδικοῦ» Κανόνος τοῦ Μεσονυκτικοῦ, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐξυμνεῖται τὸ τριαδικὸν δόγμα— ἀναφέρονται εἰς τὰς κακοδοξίας τοῦ «ἄφρονος» Ἀρείου καὶ ἰδιαιτέρως προβάλλουν τὴν ἀντίστοιχον ὀρθόδοξον διδασκαλίαν, διὰ στόματος τῶν 318 θεοφόρων Πατέρων³⁹. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν Ἀρειὸν, στηλιτεύεται ἢ περὶ τῆς ἐν χρόνῳ δημιουργίας τοῦ Υἱοῦ κακοδοξία αὐτοῦ, δι' ἧς ὁ Υἱὸς συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν κτισμάτων καὶ ἐπομένως δὲν ὁμολογεῖται ὡς εἷς τῆς Τριάδος. Ὁ Ὑμνογράφος ἐπ' αὐτοῦ σημειοῖ:

«Ἐκ γαστρὸς ἐτέχθης πρὸ ἐωσφόρου, ἐκ Πατρὸς ἀμήτωρ πρὸ τῶν αἰώνων, κἂν Ἀρειὸς κτίσμα σε, καὶ οὐ Θεὸν δοξάζῃ, τόλμῃ συνάπτων σε τὸν κτίστην, τοῖς κτίσμασιν ἀφρόνως...»⁴⁰.

Καὶ ἐν ἐτέρῳ σημείῳ:

«Τίς σου τὸν χιτῶνα Σῶτερ διεῖλεν; Ἀρειὸς, σὺ ἔφης, ὁ τῆς Τριάδος, τεμὼν τὴν ὁμότιμον, ἀρχὴν εἰς διαιρέσεις· οὗτος ἠθέτησέ σε εἶναι, τὸν

37. Αὐτόθι, σελ. 176, γ' τροπ. τῆς ζ' ᾠδῆς.

38. Αὐτόθι, γ' τροπ. τῆς η' ᾠδῆς.

39. Ὁ καθηγ. Ἁ. Θεοδώρου, εἰς τὴν ἐργασίαν του: «Ἐαρ ψυχῶν (Θεολογικὸν σχόλιον εἰς τὸ Πεντηκοστάριον), Ἀθῆναι 1979, σελ. 339 ἐξ., παραθέτει καὶ σχολιάζει καταλλήλως τοὺς σημαντικωτέρους τῶν ὕμνων τῆς Ἀκολουθίας τῶν 318 θεοφόρων Πατέρων.

40. Πεντηκοστάριον, σελ. 172, α' στιχ. τῶν Πατέρων.

ἓνα τῆς Τριάδος· οὗτος Νεστόριον διδάσκει, Θεοτόκον μὴ λέγειν...»⁴¹.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας θεωροῦμεν καὶ τὸ ἐξῆς τροπάριον:

«Ροὴν καὶ πάθος καὶ τομὴν ὁ Ἄρειος ὁ παράφρων, τῇ γεννήσει τῇ θείᾳ, δυσσεβῶς ὁ ἀσεβῆς προσάπτων τῷ τμητικῷ τῶν Πατέρων ζῆφι ἀποτέμενεται»⁴².

Αὐτόθι ὁ Ἄρειος παρεισάγεται ὑπὸ τοῦ Ὑμνογράφου ὡς διδάσκων τὴν δι' ἀπορροῆς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὑπαρξίν τοῦ Υἱοῦ. Ἡ ἀπόδοσις ὁμῶς εἰς τὸν Ἄρειον τῆς κακοδοξίας ταύτης δὲν συμβιβάζεται μετὰ τὴν παγίαν αὐτοῦ θέσιν περὶ τῆς ἐν χρόνῳ δημιουργίας τοῦ Υἱοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς σχετικὴν ἐπ' αὐτοῦ ἄγνοιαν τοῦ Ὑμνογράφου⁴³.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, τὸ ὑπὸ τῆς Συνόδου θεσπισθὲν περὶ τοῦ Υἱοῦ, δεόντως ἐξαιρεται τὸ ὁμοούσιον⁴⁴, σύμμορφον⁴⁵, συναΐδιον⁴⁶, συνάναρχον⁴⁷ καὶ ὁμόθρονον⁴⁸ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Πατρὸς. Ὁ Υἱὸς εἶναι ἡ Σοφία

41. Αὐτόθι, δ' στιχ. τῶν Πατέρων. Συναφὲς εἶναι καὶ τὸ κατωτέρω Δίστιχον, τὸ ὁποῖον συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν ἀγομένην τὴν 29ην (28ην) Μαΐου ἑορτὴν τῆς παρούσης Συνόδου:

«Ἐένον τὸν Υἱὸν Πατρὸς οὐσίας λέγων,

Ἄρειος, ἤτω τῆς Θεοῦ δόξης ξένος».

42. Αὐτόθι, σελ. 178, α' τροπ. τῆς γ' ᾠδῆς.

43. Βλ. Ἄ. Θεοδωροῦ, Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐλληνικῆς σκέψεως ἐπὶ τῶν θεολογικῶν σχολῶν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας, Ἀθῆναι 1983, σελ. 282: «Ὅροι ἐμφαινόντες τὴν ἐκ τῆς θείας οὐσίας ἀπορροήν, ὡς προβολή, ἀγέννητος, ἐρυγή, γέννημα, δύο, διηρημένον κ.ἄ. ἀπορριπτόνται» (ὑπὸ τοῦ Ἄρειου). Ἡ περὶ δι' ἀπορροῆς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς προέλευσις τοῦ Λόγου προσιδιάζει εἰς τὴν Θεολογίαν τοῦ Εὐνομίου (αὐτόθι, σελ. 297).

44. Πεντηκοστάριον, σελ. 173: Βλ. αὐτόθι, σελ. 174 (Δοξαστικόν):

«...καὶ τρανῶς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὁμοούσιον καὶ συναΐδιον, πρὸ τῶν αἰώνων ὄντα, τοῖς πᾶσιν ἐδίδαξαν ὁμολογεῖν, ἐν τῷ τῆς πίστεως Συμβόλῳ...».

Βλ. ὡσαύτως σελ. 178, β' τροπ. τῆς α' ᾠδῆς· σελ. 178, γ' τροπ. τῆς γ' ᾠδῆς, καὶ σελ. 184, α' προσόμ. τῶν Πατέρων.

45. Αὐτόθι, σελ. 175, γ' τροπ. τῆς γ' ᾠδῆς:

«Ὁ νοῦς ὁ ἀναρχὸς Πατήρ, σύμμορφε Θεοῦ Λόγε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον, τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐθέες, τοὺς ἀνυμνοῦντας πιστῶς, τὸ σὸν κράτος, φρούρησον ὡς εὐσπλαγχνος».

46. Αὐτόθι, α' τροπ. τῆς ε' ᾠδῆς, καὶ σελ. 176, γ' τροπ. τῆς η' ᾠδῆς.

47. Αὐτόθι, σελ. 178, β' τροπ. τῆς α' ᾠδῆς· σελ. 182, β' τροπ. τῆς ζ' ᾠδῆς· σελ. 184, α' καὶ γ' τροπ. τῆς θ' ᾠδῆς καὶ α' προσόμ. τῶν Πατέρων.

48. Αὐτόθι, σελ. 182, β' τροπ. τῆς ζ' ᾠδῆς. Βλ. καὶ σελ. 184, α' τροπ. τῆς θ' ᾠδῆς.

καὶ ἡ Δύναμις τοῦ Πατρὸς ἡ ἐνυπόστατος (κατὰ τῶν Υἱοθετιστῶν)⁴⁹· ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἐκ τοῦ Πατρὸς τεχθεὶς (ἀμήτωρ) πρὸ τῶν αἰώνων⁵⁰· τὸ μονογενὲς ἀπαύγασμα, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐκλάμψαν⁵¹· φῶς ἀίδιον, ἐκ φωτὸς αἰδίου γεννηθέν⁵²· γενεσιουργὸς τῶν ἀπάντων καὶ κτίστης τῶν ὅλων⁵³.

Αἱ ὑπὸ τοῦ Ὑμνογράφου ἢ τῶν Ὑμνογράφων (ἐὰν οἱ ὕμνοι δὲν προέρχωνται ἐκ τῆς αὐτῆς χειρὸς, ὅπερ καὶ τὸ βεβαιότερον) ἀναφοραὶ εἰς τὴν σάρκωσιν τοῦ Λόγου εἶναι ἐλάχισται, δικαίως ἄλλωστε ἀφοῦ ἡ ἐξυμνουμένη Σύνοδος δὲν ἠσχολήθη μὲ τὴν κακοδοξίαν τοῦ Ἀρείου περὶ μὴ προσλήψεως ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρωπίνης ψυχῆς, περιορισθεῖσα εἰς τὸν πυρῆνα τοῦ σχετικοῦ δόγματος: «τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα...». Ἐπ' αὐτοῦ ἄξιον μνείας θεωροῦμεν τὸ τροπάριον:

«Μεσίτης γέγονας, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· ὅθεν Χριστέ, δύο σε ταῖς φύσεσιν, ἓνα γνωρίζοντες Υἱόν, οἱ θεόφρονες ἐκήρυξαν»⁵⁴.

Ὁ ὕμνος οὗτος ἀναφέρεται εἰς τὸ δόγμα τῶν Γ' καὶ Δ' Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἡ διδασκαλία ὅμως τῶν δύο τούτων Συνόδων περὶ ἐνὸς Χριστοῦ (Γ' Οἰκ. Σύνοδος) ἐν δύο φύσεσιν (Δ' Οἰκ. Σύνοδος) ἐμπεριέχεται κατ' οὐσίαν εἰς τὸ δόγμα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς: «Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ... τὸν... κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα... καὶ ἐνανθρωπήσαντα· σταυρωθέντα... καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν...». Δὲν δύναται, ὅμως, νὰ λεχθῆ τὸ αὐτὸ καὶ προκειμένου περὶ τοῦ Δοξαστικοῦ τῆς Λιτῆς: «Ἀποστολικῶν παραδόσεων ἀκριβεῖς φύλακες γεγονάτε, ἅγιοι Πατέρες...»⁵⁵, καθ' ὅσον εἰς τοὺς ἐξυμνουμένους ὑπ' αὐτοῦ Πατέρας ἀποδίδεται ἡ καταδίκη τῶν αἰρεσιαρχῶν: Ἀρείου,

49. Αὐτόθι, σελ. 180, β' τροπ. τῆς ε' φδῆς: «Σοφίαν δύναμιν τοῦ Πατρὸς, Λόγον ἐνυπόστατον Χριστέ, σὲ συνελθόντες ἐκήρυξαν, οἱ τῆς παναγίας ἱερωσύνης σεπτῶς, τῷ νόμῳ σφραγισθέντες θεοὶ Διδάσκαλοι».

50. Αὐτόθι, σελ. 178, β' τροπ. τῆς α' φδῆς, καὶ σελ. 172, α' προσόμ. τῶν Πατέρων.

51. Αὐτόθι, σελ. 181, β' τροπ. τῆς ε' φδῆς.

52. Αὐτόθι, σελ. 176, γ' τροπ. τῆς η' φδῆς.

53. Αὐτόθι, σελ. 183, α' τροπ. τῆς η' φδῆς, καὶ σελ. 184, γ' τροπ. τῆς θ' φδῆς.

54. Αὐτόθι, σελ. 179, γ' τροπ. τῆς δ' φδῆς.

55. Αὐτόθι, σελ. 173.

Μακεδονίου, Νεστορίου, Εὐτυχοῦς, Διοσκόρου, Σαβελλίου καὶ Σεβήρου. Ἐπειδὴ α) οἱ, ἐκτὸς τοῦ Ἀρείου, αἰρεσιάρχαι κατεδικάσθησαν ὑπὸ μεταγενεστέρων Συνόδων (ὁ Μακεδόνιος ὑπὸ τῆς Β', ὁ Νεστόριος ὑπὸ τῆς Γ', οἱ Εὐτυχῆς καὶ Διόσκορος ὑπὸ τῆς Δ', καὶ ὁ Σεβῆρος ὑπὸ τῆς Ε' (;) καὶ β) τὸ Δοξαστικὸν τοῦτο ψάλλεται καὶ κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς Μνήμης τῆς Δ', ὡς καὶ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου⁵⁶ (ἐψάλλετο ἴσως καὶ ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Συνάξεως τῶν ἑξ Συνόδων)⁵⁷, δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν, ὅτι τοῦτο δὲν ἀνῆκεν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν παροῦσαν ἑορτὴν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀγομένην, κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαιοτέρους τῶν κωδικῶν τὴν 29ην Μαΐου, κατὰ δὲ τοὺς μεταγενεστέρους τὴν 28ην καὶ ἄπαξ τὴν 26ην τοῦ αὐτοῦ μηνός⁵⁸, Μνήμην τῆς Α' Οἰκουμενικῆς (ὁμοῦ μετὰ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας), πρωτίστως παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη ἀπουσιάζει ἐκ τοῦ Συναξαριστοῦ τοῦ Νικοδήμου καὶ τοῦ ἐν χρήσει Μηναίου⁵⁹.

Κατὰ τὸν ἀρχαῖον Πατρμ. κώδ. 266, τὴν 29ην Μαΐου ἄγεται ἡ «Μνήμη τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν Νίκαια τῆς Α' Συνόδου». Ὡσαύτως καὶ κατὰ τὸν Συναξαριστὴν τοῦ Delehaye: «τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ (29η Μαΐου) μνήμη τῶν ἁγίων Πατέρων, τῶν ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ, τῇ κατὰ Νίκαιαν, ὁμοούσιον τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν Υἱὸν κηρυξάντων καὶ τὸν δυσσεβῆ Ἀρείον, τὸν τῆς αἰρέσεως ἀρχηγὸν καθελόντων»⁶⁰. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν Πατριμικὸν κώδ. 262

56. Βλ. ἀντιστοιχῶς Μηναῖον Ἰουλίου, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις 1967, σελ. 70 καὶ Μηναῖον Ὀκτωβρίου, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις 1960, σελ. 65.

57. Νικ ο δ ῆ μ ο υ, Συναξαριστής, Ἀθήνησι 1868, τόμ. 2, σελ. 364-366.

58. Codex bibl. Nationalis Parisiensis gr. 1575 (XII αλ.):

«Τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ τῇ κατὰ Νίκαιαν, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν κηρυξάντων, καὶ τὸν δυσσεβῆ Ἀρείον τὸν τῆς αἰρέσεως ἀρχηγὸν καθελόντων»

(Ἡ ἔνδειξις ἐλήφθη ἐκ τοῦ Συναξαριστοῦ τοῦ Delehaye).

59. Ταύτην, ἀντιθέτως, ἀναγράφουν οἱ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, Ἀγιολόγιον, [Ἀθήναι 1960], σελ. 440, καὶ Κωνσταντῖνος Πλατανίτης, Ἑορτολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἐν Ἀθήναις 1974, σελ. 65.

60. Acta Sanctoꝝ Novembꝝis: Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, Bryxellis 1902, σελ. 716. Ὁ Συναξαριστής εἰς ταῦτα ὑπὸ μορφήν Ὑπομνήματος προσθέτει: «Μετὰ Πέτρον τὸν Ἀγιώτατον Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας ἐχειροτονήθη Ἀχιλλᾶς καὶ μετὰ τοῦτον Ἀλέξανδρος. Ἐπὶ τούτου πρεσβύτερός τις τῆς Ἐκκλησίας, Ἀρειος λεγόμενος, τὴν τῶν θείων γραφῶν πεπιστευμένος ἐξήγησιν, ἰδὼν τὸν Ἀλέξανδρον ὅτι προεκρίθη εἰς Πατριάρχην καθὼς διετάξατο ὁ ἅγιος Πέτρος, ἐφθόνησε· καὶ κατ' ἐκείνου μὴ δυνάμενος κινήσαι κατηγορίαν, κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως τὴν γλώσσαν καθώπλισε, βλασφημῶν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ λέγων αὐτὸν κτίσμα εἶναι καὶ οὐχ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ. Ἐξεβλήθη οὖν διὰ ταῦτα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ποιῶν παραсуαγωγὰς ἐσχίζε τὴν Ἐκκλησίαν. Μαθὼν δὲ ταῦτα ὁ ἐν ἁγίοις βασιλεῦσι μέγας Κωνσταντῖνος, συγκαλέσας τὴν ἁγίαν σύνοδον εἰς Νίκαιαν καὶ καταδικάσας αὐτὸν ἐξώρισε, τοὺς τε ἁγίους ἐπισκόπους φιλο-

(f. 140) την 29ην Μαΐου ἄγεται ἡ «Μνήμη τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων Πατέρων τῶν ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ τῇ κατὰ Νίκαιαν, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν κηρυξάντων, καὶ τὸν δυσσεβῆ Ἄρειον, τὸν τῆς αἵρέσεως ἀρχηγὸν καθελόντων». Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Σιναϊτικὸς κώδιξ 548 (f. 220), μὲ δύο λεκτικὰς διαφορὰς: παραλείπεται ἐν αὐτῷ ἡ λέξις «θεοφόρων» καὶ προστίθεται «Θεῶ καὶ» μεταξὺ τῶν «ὁμοούσιον τῷ» καὶ «Πατρὶ τὸν Υἱόν».

Εἰς μεταγενεστέρους, μᾶλλον, χρόνους προσετέθη καὶ ὁ κατὰ τὴν παράδοσιν ἀριθμὸς τῶν συνεληθέντων ἐν Νικαίᾳ τὸ 325 θεοφόρων Πατέρων καὶ τὸ Συναξάριον ἔλαβε τὴν κατωτέρω μορφήν: (28η Μαΐου) «Μνήμη τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ⁶¹ συναθροισθέντων⁶² τριακοσίων δέκα ὁκτὼ κατὰ Νίκαιαν καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν κηρυξάντων⁶³ καὶ τὸν δυσσεβῆ Ἄρειον, τὸν ἀρχηγὸν τῆς αἵρέσεως, καθελόντων»⁶⁴.

Κατὰ τὸν Σωφρόνιον Εὐστρατιάδην, ὁ Παρισινὸς κώδιξ 368 τοῦ ιδ' αἰῶνος (f. 180b ἐξ.) διασφύζει καὶ Κανὸνα τῆς ἐορτῆς (28 Μαΐου) μὲ ἀκροστιχίδα: «τὸν πρώτον ὑμῶν σύλλογον τῶν ποιμένων»⁶⁵. Ἄλλὰ τὴν αὐτὴν ἀκροστιχίδα φέρει καὶ ὁ Κανὼν τῆς Κυριακῆς τῶν Πατέρων, ἐξ οὗ καὶ δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἰδίου Κανόνος. Παρατηρητέον, ὅμως, ὅτι ὁ Εὐστρατιάδης, περιγράφων τοὺς ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιηθέντας κώδικας, τὸν ἀνωτέρω Παρισινὸν τὸν χαρακτηρίζει ὡς Μηναῖον Ἰουλιου⁶⁶, ἐνῶ ὡς ἤδη εἶπομεν ἡ παρούσα ἐορτὴ ἄγεται τὴν 28ην Μαΐου. Ἀσφαλῶς ἐνταῦθα εὐρισκόμεθα ἐνώπιον ἀβλεψίας τινός· ἢ ὁ ἀριθμὸς τοῦ κώδικος εἶναι ἐσφαλμένος ἢ οὗτος περιέχει καὶ τὸν μῆνα Μάιον. Ἐὰν δέ, ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ, ἡ εἶδησις τοῦ Σ. Εὐστρατιάδου εἶναι ἀληθής, ἔχομεν μίαν σαφῆ μαρτυρίαν περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἀγομένη τὴν 28ην Μαΐου ἐορτὴ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐωρτάζετο ὑπὸ τοπικῆς τινος ἢ τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ἐπισημῶς.

φρονησάμενος ἀπέλυσε ἕκαστον εἰς τὰ ἴδια». Ὡς παρὰ Delehaye ἀπαντᾷ τὸ Συναξάριον τῆς ἐορτῆς εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 2679 (f. 89) κώδ. τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν, μὲ μόνην διαφορὰν τὴν προσθήκην τῆς λ. «συναθροισθέντες» μετὰ τὴν λ. «συνόδῳ». Εἰς τὴν αὐτὴν ὁμάδα ἀνήκει καὶ τὸ Συναξάριον τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1030 κώδ. τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν (29 Μαΐου).

61. Ἡ λ. «συνόδῳ» δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κώδ. 554 τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν.

62. Οἱ κώδ. 551, 554 1036 τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν καὶ ὁ Σιναϊτ. 629 ἔχουν «συναθροισθέντων», ἐνῶ οἱ κώδ. 1031, 1040 καὶ 2004 τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν «ἀθροισθέντων».

63. Ὁ Σιναϊτ. κώδιξ 629 γράφει «ἀνακηρυξάντων».

64. Ἡ φράσις: «τὸν ἀρχηγὸν τῆς αἵρέσεως» ὑπάρχει εἰς τοὺς κώδ. 551, 1031, 1036, 1040 καὶ 2004 τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν, ὅχι ὅμως καὶ εἰς τὸν 554 καὶ τὸν Σιναϊτ. 629. Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ ὑπ' ἀριθ. 2435 (f. 107) κώδιξ τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν 28ην Μαΐου σημειοῖ: «Μνήμη τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης συνόδου τῶν τῆς ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων».

65. Ἀγιολόγιον..., σελ. 440.

66. Αὐτόθι, σελ. κβ'.

Ὡς «ἀπολυτίκιον» τέλος, τῆς ἑορτῆς (Κυριακῆς τῶν Πατέρων) παραδίδεται τὸ τροπάριον:

«Ἵπερδεδοξασμένος εἶ, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
ὁ φωστῆρας ἐπὶ γῆς τοὺς Πατέρας ἡμῶν
θεμελιώσας, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὴν ἀληθινὴν
πίστιν, πάντας ἡμᾶς ὀδηγήσας· πολυεὐσπλαγ-
χνε, δόξα σοι»⁶⁷.

Κατὰ τὸν ἀείμνηστον Παναγιώτην Τρεμπέλαν⁶⁸ ἡ σύνθεσις τοῦ τροπαρίου τούτου ἐγένετο περὶ τὸ τέλος τῆς β' περιόδου καὶ ἐπομένως πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης. Ἐὰν τὸ ἀπολυτίκιον τοῦτο δὲν ἀνεφέρετο γενικώτερον εἰς τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' εἰς τοὺς θεοφόρους Πατέρας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων (ψάλλεται ὡσαύτως καὶ κατὰ τὴν Μνήμην τῶν 630 Πατέρων τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου⁶⁹ καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ τὸ δεύτερον συνελθόντων⁷⁰), τότε πρέπει νὰ ἀναγάγωμεν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς Ἀκολουθίας τῶν 318 θεοφόρων Πατέρων εἰς προγενεστέραν τοῦ τέλους τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἐποχὴν.

67. Πεντηκοστάριον, σελ. 174.

68. Ἐκλογή Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Ἀθῆναι 1972, σελ. 263-264.

69. Μηναῖον Ἰουλίου, σελ. 70.

70. Μηναῖον Ὀκτωβρίου, σελ. 65.

2. Η Β' ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ.

Ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ὡς γνωστόν, συνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ 381 μ.Χ.⁷¹ καὶ ἡσχολήθη μὲ τὴν καταδίκην τῶν λειψάνων τοῦ Ἀρειανισμοῦ, τοῦ Ἀπολιναρισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τῆς κακοδοξίας τοῦ Μακεδονίου, ὁ ὁποῖος ἐδίδασκε «μὴ εἶναι Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον», ἀλλὰ κτίσμα. Οἱ εἰς αὐτὴν μετασχόντες 150 θεοφόροι Πατέρες προήρχοντο ἐκ περιοχῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπήγοντο πολιτικῶς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ συγκαλέσαντος αὐτοὺς αὐτοκράτορος. Ἐπρόκειτο δηλαδὴ περὶ Μεγάλῃς Συνόδου τῶν ἐπισκόπων τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἡ δὲ ἀναγνώρισις τῆς ὡς τῆς Β' Οἰκουμενικῆς ἐγένετο ὑπὸ τῆς Τετάρτης, τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνελευσίσεως τὸ 451, ἥτις καὶ ἀπεδέχθη τὸ Σύμβολον αὐτῆς ὡς ἰσοδύναμον καὶ ἰσόκυρον μὲ τὸ τῆς Νικαίας⁷².

Ἡμᾶς ἐνταῦθα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀπασχολήσουν τὰ προκαλούμενα ἐρωτήματα ἐκ τῆς ἐνεργείας τῆς νὰ συνθέσῃ ἴδιον Σύμβολον καὶ δὴ καὶ ὡς πρὸς τὸ τμῆμα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ τῶν 318 θεοφόρων Πα-

71. Τὸ 1981, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 1600 ἐτῶν ἀπὸ τῆς συγκλήσεως τῆς Β' Οἰκουμ. Συνόδου ἔλαβον χώραν σημαντικαὶ ἐορταστικαὶ ἐκδηλώσεις. Οὕτω τὴν 7ην Ἰουλίου ἐτελέσθη μετὰ τῆς προσηκούσης μεγαλοπρεπείας ἡ Μνήμη αὐτῆς ἐν Φαναρίῳ καὶ Ρώμῃ (βλ. Ἐπίσκεψις 12 [1981], τεῦχος 254). Εἰς τὸ ἐν Σαμπεζῦ Ὁρθόδοξον Κέντρον τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου διοργανώθη ἀπὸ 25 Ἀπριλίου — 5 Ἰουλίου «Θεολογικὸν Σεμινάριον», ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον: «Σημασία καὶ ἐπικαιρότης τῆς Β' Οἰκουμ. Συνόδου, διὰ τὸν σύγχρονον χριστιανικὸν κόσμον», ἐν τῷ ὁποίῳ καὶ ἐγένοντο σημαντικαὶ ἀνακοινώσεις (βλ. εἰς βιβλιογρ. τὸν σχετ. τόμον). Ὡσαύτως καὶ τὸ Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης ὠργάνωσεν ἀπὸ 25-27 Αὐγούστου 1981 «Θεολογικὸν Συμπόσιον» περὶ τῆς Β' Οἰκουμ. Συνόδου (Τοὺς τίτλους τῶν γενομένων ἀνακοινώσεων» βλ. εἰς Ἐπίσκεψιν 12 [1981], τεῦχος 259, σελ. 6-7. Εἰδικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν μετὰ χεῖρας μελέτην ἡμῶν ἀποτελεῖ ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ Θ. Δετοράκη, «Ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος στὸ Ἐορτολόγιο καὶ στὴν ὕμνογραφίαν», τὴν ὁποίαν ἡμῶς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ διεξέλθωμεν, καθόσον δὲν ἐδημοσιεύθη εἰσέτι ὁ σχετικὸς ἐόρτιος Τόμος). Τὴν ἐπέτειον ταύτην ἐόρτασε καὶ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τὴν 9ην Ἰουλίου 1981, δι' ἐκτάκτου συνεδρίας τῶν μελῶν τῆς, ἐν ᾗ τὸν προσήκοντα λόγον ἐξεφώνησεν ὁ τότε πρόεδρος τῆς καθηγ. Ἰωάννης Καρμίρης (βλ. σσμ. 74).

72. Mansi 7, 112-113· βλ. καὶ Mansi 6, 957.

τέρων⁷³. Αἱ κυρίως φραστικαὶ διαφοραὶ αὐτοῦ, ἐν σχέσει πρὸς τὸ Σύμβολον τῆς Α' Οἴκουμ. Συνόδου, ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως δὲν ἐθεωρήθησαν ὡς παραποιήσεις καὶ ἀλλοιώσεις τῆς πίστεως τῆς Νικαίας, ἀλλ' ὡς ἐπιβεβαίωσις, ἐπικύρωσις, τελείωσις, φραστικὴ βελτίωσις καὶ ἐπὶ τὸ «πλατύτερον» ὁμολογία αὐτῆς⁷⁴.

Ἡ ὑπὸ πάντων ἀναγνωριζομένη σπουδαιότης τῆς παρουσίας Συνόδου καὶ τοῦ Συμβόλου αὐτῆς ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ Τριαδικοῦ δόγματος, διὰ τῆς θεοπίσεως τῆς θεότητος καὶ τῆς «ἐκ τοῦ Πατρὸς» ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει, ὅτι παραθεωρεῖται ἡ σημασία τῆς διδασκαλίας αὐτῆς περὶ Ἐκκλησίας, βαπτίσματος, ἀναστάσεως νεκρῶν καὶ ζωῆς αἰωνίου. Τονίζομεν τὴν ἀπόφανσιν αὐτῆς περὶ τῆς «ἐκ τοῦ Πατρὸς» ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, διότι τὸ σημεῖον τοῦτο, ἕνεκα τῆς προσθήκης εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τοῦ Filioque ὑπὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀπετέλεσε μίαν τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν τοῦ Σχίσματος καὶ τὸν πυρῆνα μακρῶν καὶ ἐντόνων θεολογικῶν διενέξεων μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ μόνον, δικαίως, θὰ ἀνέμενε τις νὰ κατεῖχεν ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὸ ὀρθόδοξον Ἐορτολόγιον καὶ νὰ ἐωρτάζετο ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας μετὰ πάσης λαμπρότητος. Παρὰ ταῦτα εἰς τὰ ἔντυπα Μηναῖα δὲν συναντῶμεν Ἀκολουθίαν εἰς Μνήμην αὐτῆς ἢ εἰς Μνήμην τῶν ἑαυτῆς Πατέρων, εἰ μὴ μόνον τὴν ἀναγραφὴν τῆς Μνήμης της εἰς τὸ Μηνολόγιον τῆς 22ας Μαΐου:

«Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμη τῆς Ἀγίας καὶ Οἰκουμενικῆς Δευτέρας Συνόδου τῆς συγκροτηθείσης ἐν ἔτει ππα' (381), καὶ καθελοῦσης τὸν Μακεδόνιον, λέγοντα μὴ εἶναι Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἄγιον».

Καὶ ἀκολουθεῖ τὸ δίστιχον:

«Τολμᾷ τὸ θεῖον Πνεῦμα μὴ Θεὸν λέγειν
Τὸ παμπόνηρον πνεῦμα Μακεδονίου»⁷⁵.

Οὕτως ἔχει, μὲ φραστικὰς τινὰς παραλλαγὰς, τὸ Συναξάριον τῆς ἐορτῆς καὶ εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν, ἦτοι:

73. Βλ. σχετ. Ἰω. Καρμίρη, Τὰ Δογματικά..., σελ. 87. Περὶ τῆς Β' Οἴκουμ. Συνόδου καὶ τοῦ Συμβόλου αὐτῆς βλ. ἐμπεριστατωμένην Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν Ἐγκύκλιον (Οἰκ. Πατρ.) «ἐπὶ τῇ 1600ῃ ἐπετείῳ ἀπὸ τῆς συγκλήσεως τῆς Ἀγίας Β' Οἰκουμενικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου», Ἐπίσκοπος, 12 (1981), τεῦχος 254, σελ. 7-14.

74. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ δευτέρα Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐπὶ τῇ 1600στῇ ἐπετείῳ αὐτῆς, Ἀθῆναι 1981, σελ. 20-21. Βλ. καὶ κατωτ., σὺμ. 120.

75. Μηναῖον Μαΐου, σελ. 85.

α) «Τῆς ἁγίας καὶ Οἰκουμενικῆς δευτέρας συνόδου, τῆς καθελούσης τὸν Μακεδόνιον, μὴ εἶναι Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγοντος»⁷⁶ καὶ β) «τῆς ἁγίας καὶ Οἰκουμενικῆς δευτέρας Συνόδου, καθελούσης τὸν δυσσεβῆ⁷⁷ Μακεδόνιον, μὴ εἶναι Θεὸν τὸ Πνεῦμα λέγοντα»⁷⁸.

Ὁ μὴ ἐπίσημος ἑορτασμός τῆς Μνήμης τῆς παρουσίας Συνόδου, ὅστις πιστοποιεῖται καὶ ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ Συναξαρίου αὐτῆς, ὀφείλεται καθ' ἡμᾶς εἰς τοὺς ἐξῆς τρεῖς λόγους:

1) Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν ναοῖς ἀπαγγελλόμενον Σύμβολον εἶναι τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὴν λειτουργικὴν παράδοσιν τοῦτο ἐπεβλήθη ὡς Σύμβολον τῆς Νικαίας, τῶν 318 θεοφόρων Πατέρων, τὸ μὲν διὰ τὸ πολυάνθρωπον τῆς Α' Οἰκουμενικῆς, τὸ δὲ διὰ τὸν σαφῆ καὶ ἀναντίρρητον οἰκουμενικὸν αὐτῆς χαρακτήρα: διὸ καὶ δεόντως ἐξαίρεται καὶ προβάλλεται ἡ δογματικὴ αὐτοῦ διδασκαλία ὑπὸ τῆς Ἀκολουθίας τῆς Μνήμης τῶν 318 θεοφόρων Πατέρων. 2) Ἡ θεότης τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσις ἐξυμνοῦνται δεόντως κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς⁷⁹. 3) Τόσον ἡ ἑορτὴ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅσον καὶ τῆς ἀντικαταστασίας αὐτῆν ἑορτῆς τῆς Συνάξεως τῶν ἐξ Συνόδων, ἦσαν στενῶς συνδεδεμένοι μὲ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως⁸⁰. Ἐντεῦθεν καὶ δὲν διέβλεπεν ἡ Ἐκκλησία εἰδικὸν λόγον διὰ τὴν τέλεσιν τῆς Μνήμης τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἐξαίρεσιν, νομίζομεν, συνιστᾷ τὸ Τυπικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης, τὸ ὁποῖον θέλει τὴν τέλεσιν τῆς Μνήμης τῆς παρουσίας Συνόδου ὁμοῦ μετὰ τῆς Μνήμης τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν Ὑψωσιν (14 Σεπτεμβρίου). Ὡς εἰσηγητῆς τῆς διπλῆς ταύτης ἑορτῆς καὶ ποιητῆς τῆς Ἀκολουθίας τῆς θεωρεῖται ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης⁸¹. Εἶναι ὄντως δύσκολον νὰ δίδωμεν τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι ὤθησαν τὸν εἰσηγητὴν τῆς καθιερώσεως

76. Κώδ. 1040 καὶ 2009 τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν.

77. Ἡ λ. «δυσσεβῆ» ὑπάρχει εἰς τοὺς κώδ. 554, 1039 καὶ 2004 τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν ἀντιθέτως ἀπουσιάζει ἐκ τῶν κωδ. 1031, 1036, 2435 καὶ 2679 τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν.

78. Ἡ φράσις: «μὴ εἶναι Θεὸν τὸ Πνεῦμα λέγοντα» δὲν ὑπάρχει εἰς τοὺς κώδ. 1039, 2004, καὶ 2679· ἐν συντομωτέρᾳ μορφῇ ἀπαντᾷ εἰς τοὺς κώδ. 551 καὶ 1037 τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν.

79. Βλ. Νικολάου Μητροπολίτου, «Τὸ πνεῦμα... Θεὸς καὶ θεοποιῶν» — Ἡ περὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τῶν ὕμνων τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς, Ἀθήναι 1973.

80. Βλ. κατωτ. σελ. 43 ἐξ.

81. Ἰω. Φουντούλη, Περὶ τῆς συστάσεως ἑορτῆς εἰς μνήμην τῆς Β' καὶ τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπὶ τῇ 1600ῃ καὶ 1400ῃ ἐπετείῳ ἀπὸ τῆς συγκλήσεως αὐτῶν, ἐν «Γρηγόριος Παλαμᾶς», 64 (1981), σελ. 16-25. Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ὁ συγγραφεὺς, μετὰ τινὰ εἰσαγωγικὰ, δημοσιεύει τὴν ὑπὸ τοῦ Συμεὼν Θεσσαλονίκης συνταχθεῖσαν Ἀκολουθίαν τῆς ἑορτῆς.

τῆς ἐν λόγῳ ἐορτῆς καὶ δὴ καὶ καθ' ὅσον —ἐξ ὧσων ἡμεῖς γνωρίζομεν— δὲν παραδίδεται περίπτωσις ἐτέρα τελέσεως τῆς Μνήμης τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον. Τὸ περίεργον ὁμῶς εἶναι, ὅτι ἡ σχετικὴ Ἀκολουθία οὐδεμίαν εἰδικὴν σχέσιν ἔχει μετὰ τὴν ΣΤ' Οἰκουμ. Σύνοδον καὶ τὸ δόγμα αὐτῆς. Αὕτη (ἡ Ἀκολουθία) ἀποτελεῖ ἐπιτυχῆ, παρὰ τὴν μονοτονίαν τῆς, μελοποίησιν τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως καὶ τρόπον τινὰ ἔμμετρον σχολιασμὸν αὐτοῦ, μετὰ πυκνὰς ἀναφορὰς εἰς τὸ χριστολογικὸν δόγμα, τὸ θεσπισθὲν ὑπὸ τῶν Οἰκουμ. Συνόδων Γ'-ΣΤ'. Ἐνδεικτικὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου θεωροῦμεν τὸ α' τροπάριον τῆς α' φῶδης τοῦ Κανόνος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ εἰωθότα ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀγομένης ἐορτῆς:

«Σῶσον, ἅγια Τριάς, τοὺς πιστεύοντας * εἰς σέ, τῶν ὄλων Θεέ,* ἀγέννητε Πάτερ καὶ μονογενὲς Υἱέ, * ἐκ Πατρὸς Πνεῦμα ἅγιον, * ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων, * καὶ ἀνυμῆσαι καταύγασον * τὸ σεπτὸν τῆς πίστεως σύμβολον»⁸².

Κατὰ ταῦτα, σκοπὸς τοῦ Ὑμνογράφου ἦτο ἡ ἀνύμνησις τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως καὶ ἡ προβολὴ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Διὰ τὴν σχηματισμὸν ὁ ἀναγκάστῃς ἰδίαν σαφῆ ἀντίληψιν περὶ τούτου, παραθέτομεν ἀντιπροσωπευτικούς τινας ὕμνους:

«Πάντες πιστεύομεν σὺν Πατρὶ * καὶ τῷ Υἱῷ σεσαρκωμένῳ εἰς ἅγιον * τὸ Κύριον θεῖον Πνεῦμα, * ζωοποιόν, ἀγαθόν, * τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, * τὸ συμπροσκυνούμενον * ἅμα συνδοξαζόμενον Πατρὶ Υἱῷ τε, * τὸ λαλήσαν τὸ πρότερον διὰ προφητῶν, * Ἐκκλησίαν εἰς μίαν τε, * ἁγίαν, ἀποστολικήν, * καθολικήν, θείαν τε * ὁμολογοῦμεν ἐν πίστει * βάπτισμα ἐν τῷ εἰς ἅφρῃσιν * νεκρῶν προσδοκῶμεν * ἐξανάστασιν, ζωὴν τε * αἰῶνος μέλλοντος»⁸³.

«Τοῦ Πατρὸς ὡς τὸ ἀναρχον * καὶ ἀνάτιον ἔγραψαν * καὶ ὡς τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννητὸν αἰῶνιον * καὶ τὸ ὁμοούσιον, * οὕτω καὶ θεοῦ Πνεύματος * τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευτὸν οἱ πατέρες * εἰς ἅγιον εἰπόντες * καὶ ζωοποιὸν Πνεῦμα, * τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀφράστως ἐκπορευόμενόν τε»⁸⁴.

82. Αὐτόθι, σελ. 19.

83. Αὐτόθι, σελ. 18, γ' στιχ. τῶν Πατέρων.

84. Αὐτόθι, σελ. 22, β' τροπ. τῆς η' φῶδης.

«Ἐνθέως ὠμολόγησαν * τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον * καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ δὲ γεννητὸν οἱ κήρυκες, * Πνεύματος ἁγίου τε * τὴν ἐκ Πατρὸς ἐκπόρευσιν, * ὅτι Πατὴρ φώτων ὁ Πατὴρ ἐστι μόνος, * πηγὴ τε καὶ αἰτία * Υἱοῦ καὶ Πνεύματός τε, * ὡς καὶ Χριστὸς διδάσκει * καὶ οἱ πιστοὶ φρονοῦμεν»⁸⁵.

Ἐναφερόμενος δὲ ὁ Ὑμνογράφος εἰς τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, διὰ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς, καὶ εἰς τὸν ἀμετάβλητον καὶ ἀναλλοίωτον αὐτοῦ χαρακτήρα, ψάλλει:

«Οἱ Νικαίας πατέρες Υἱὸν Θεοῦ * ὁμοούσιον γράφουσιν εὐσεβῶς * Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν * ὡς Πατὸς Λόγον ἀναρχον, * τῆς δὲ Κωνσταντινου τοῦ Πνεῦμα τὸ ἅγιον * ἐκ Πατρὸς μαρτυροῦσι * καὶ Λόγου τὴν σάρκωσιν * τέλος τῷ συμβόλῳ τεθεικότες τῷ θεῷ, * ὃ πᾶσαι ἐφύλαξαν αἰλοῖται θεῖαι σύνοδοι, * μὴ προσθέντες τὸ σύνολον * μηδέ τι ἀφελόμενοι· * ὅθεν καὶ ἡμεῖς πανευσεβῶς * ἀπαράθραυστον τοῦτο φυλάσσομεν * καὶ τιμῶμεν τοὺς τοῦτο σφραγίσαντας»⁸⁶.

Μετὰ τὴν διαπίστωσιν, ὅτι οὐδεὶς λόγος γίνεται ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ περὶ τῆς ΣΤ' Οἰκουμ. Συνόδου, ὁ ὁποῖος καὶ νὰ δικαιολογῇ τὴν εἰς τὴν Μνήμην αὐτῆς ἀφιέρωσίν της, καὶ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑφίσταται ἰδιαίτερα τις σχέσις μεταξὺ τῶν Β' καὶ ΣΤ' Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἐν σχέσει πρὸς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, ὅστις καὶ θὰ συνηγόρει ὑπὲρ τοῦ συνεορτασμοῦ των, ἀδυνατοῦμεν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ περὶ τῆς ὀλοκλήρωσιν Ἀκολουθία ἐγράφη διὰ τὴν εἰδικὴν ταύτην περίπτωσιν⁸⁷. Οὕτω, καθ' ἡμᾶς, τὸ Συναξάριον τῆς εορτῆς: «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Κυριακῇ μετὰ τὴν Ὑψωσιν, τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει δευτέραν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον εορτάζομεν, τῶν ἁγίων ἑκατὸν πενήκοντα Πατέρων, καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἕκτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, τῶν ἁγίων ἑκατὸν ἑβδομηκοντα Πατέρων» δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς Ἀκολουθίας⁸⁸.

Ἡ ΣΤ' Οἰκουμ. Σύνοδος ἀπλῶς ἀναφέρεται ὡς μία τῶν ἑξ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, αἱ ὁποῖαι ἐκήρυξαν τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα (α' τροπ. τῆς δ' ᾠδῆς):

85. Αὐτόθι, γ' τροπ. τῆς ἡ' ᾠδῆς.

86. Αὐτόθι, σελ. 20, Κάθισμα.

87. Βλ. καὶ κατωτ. σελ. 96.

88. Ἰω. Φοῦντοῦλη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 22.

καὶ ὡς μία τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, αἱ ὁποῖαι ἐξέθεσαν, ἐβεβαίωσαν καὶ ἐπεσφράγισαν τὸ τῆς Πίστεως Σύμβολον:

«Σέβομεν καὶ κρατοῦμεν πιστῶς * τὸ θεῖον σύμβολον, ὃ πρώτη ἐξέθετο * συνόδων ἢ ἐν Νικαίᾳ * καὶ ἡ δευτέρα σεπτῶς * ἐν τῇ Κωνσταντίνου τε τελελίωκεν, * ἡ τρίτη τε ἔστερξεν * ἐν Ἐφέσῳ κηρύξασα τὴν Θεοτόκον, * Χαλκηδόνος τετάρτη τε * ἐβεβαίωσε, * πέμπτη, ἕκτη, ἑβδόμη τε * τούτῳ οὐδὲν προστίθεμεν * οὐδὲ ἀφαιροῦμέν τι καὶ τοὺς ἁγίους τιμῶμεν * τοὺς ἐκθεμένους καὶ στέρξαντας, * αἰρετικούς πάντας ἀναθέματι διδόντες, * Τριάς, καὶ σῶσον ἡμᾶς»⁸⁹.

Αἱ ἀναφοραὶ τοῦ Ὑμνογράφου εἰς ὅλας τὰς Οἰκουμ. Συνόδους εἶτε ἐν σχέσει πρὸς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, εἶτε καὶ πρὸς προβολὴν τῶν τούτων δογμάτων⁹⁰, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν δήλωσίν του, ὅτι κατὰ τὴν ἑορτάσιμον ταύτην ἡμέραν «τοὺς ἁγίους τιμῶμεν τοὺς ἐκθεμένους καὶ στέρξαντας» (ἐνν. τὸ Σύμβολον), καὶ ἡ ὁποία δηλοῖ, ὅτι οἱ τιμώμενοι Πατέρες δὲν εἶναι μόνον οἱ «ἐκθεμένοι» τὸ Σύμβολον, ἀλλὰ καὶ οἱ «στέρξαντες» καὶ οἱ «τούτο σφραγίσαντες», ἦτοι πάντες οἱ θεοφόροι Πατέρες οἱ εἰς τὰς ἑπτὰ Οἰκουμενικὰς Συνόδους συναχθέντες, φέρουν τὴν Ἀκολουθίαν εἰς στενοτάτην σχέσιν πρὸς τὴν ἑορτὴν τῆς Συνάξεως τῶν Συνόδων. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι θὰ παραστῇ ἀνάγκη, ὅταν θὰ ἀναφερθῶμεν εἰς τὴν Μνήμην τῆς ΣΤ' Οἰκουμ. Συνόδου καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς Συνάξεως τῶν Συνόδων, νὰ ἐπανέλθωμεν. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ σημειώσωμεν, εἶναι ἡ ἀπουσία ἐκ τῆς Ἀκολουθίας μνείας τινὸς περὶ τῆς «δι' Ἰησοῦ» πέμψεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ δὴ καὶ καθόσον τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ δόγματος ἢ ὀρθόδοξος θεολογία ἀντέτεινεν εἰς τὴν ρωμαιο-καθολικὴν κακοδοξίαν τῆς «καὶ ἐκ τοῦ Ἰησοῦ» ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος. Ἡ ἑλλειψὶς αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἀγνοίαν τοῦ Ὑμνογράφου, ἢ μὴ ἀποδοχὴν τῆς «δι' Ἰησοῦ» πέμψεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ ἐκ τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν τῶν ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς Πίστεως περιληφθεῖσάν καὶ ὑπὸ τῶν Οἰκουμ. Συνόδων κυρω-

89. Αὐτόθι, σελ. 19, δ' στιχ. τῶν Πατέρων.

90. Βλ. αὐτόθι, σελ. 20, α' τροπ. τῆς δ' φδῆς:

«Παναληθῶς* σὲ τὸν Θεοῦ Ἰδὸν ἄνθρωπον * χρηματίσαι * τέλειον αἱ σύνοδοι * ἐνανθρωπήσαντά τέ φασι, * πρώτη καὶ δευτέρα, * ὃ καὶ ἡ τρίτη ἐκράτουνε, * τετάρτη τε καὶ ἕκτη * καὶ διπλοῦν ταῖς οὐσίαις καὶ θελήσει, Σῶτερ ἐκήρυξαν».

θεισῶν. Εἰς τὰ Λειτουργικά ἡμῶν Βιβλία εὐρίσκομεν ἱκανοὺς ὕμνους, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται εἰς τὴν «δι' Υἱοῦ» πέμψιν τοῦ Πνεύματος. Ἐνδεικτικῶς παραθέτομεν τὸ ὠραιότατον Δοξαστικὸν τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ:

«Δεῦτε λαοί, τὴν τρισυπόστατον θεότητα προσκυνήσωμεν, Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ, σὺν ἁγίῳ Πνεύματι· Πατὴρ γὰρ ἀχρόνως ἐγέννησεν Υἱόν, συναίδιον καὶ σύνθρονον, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐν τῷ Πατρὶ, σὺν Υἱῷ δοξαζόμενον· μία δύναμις, μία οὐσία, μία Θεότης, ἦν προσκυνοῦντες πάντες λέγομεν· Ἅγιος ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα δημιουργήσας δι' Υἱοῦ, συνεργία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, Ἅγιος ἰσχυρός, δι' οὗ τὸν Πατέρα ἐγνώκαμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπεδήμησεν ἐν κόσμῳ, Ἅγιος ἀθάνατος, τὸ Παράκλητον Πνεῦμα, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαύομενον. Τριάς ἁγία, δόξα σοι»⁹¹.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν ἡμερομηνίαν, καθ' ἣν ἄγεται ἡ Μνήμη τῆς παρουσίας Συνόδου, αὕτη, ὡς εἶδομεν, εἶναι ἡ 22α Μαΐου. Ὑπὸ τοῦ Delehaye παραδίδονται τρεῖς περιπτώσεις, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας αὕτη ἄγεται ἀντιστοίχως τὴν 3ην⁹², τὴν 4ην⁹³ καὶ τὴν 25ην Αὐγούστου⁹⁴. Εἶπομεν ἤδη καὶ περὶ τῆς περιπτώσεως τοῦ Τυπικοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ θεοφόροι Πατέρες τῆς Β' Οἰκουμενικῆς συνεορτάζουν μετὰ τῶν Πατέρων τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου).

Ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Φουντούλης, ἐκ τῆς περιπτώσεως ταύτης ἀφορμώμενος καὶ ἔχων, ἴσως, ἐν νῷ τὴν κατωτέρω ἀπόφασιν τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου, ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ μεταξὺ 15ης καὶ 25ης Σεπτεμβρίου Κυριακὴ εἶναι

91. Πεντηκοστάριον, σελ. 201.

92. Βλ. Πατριμικὸν κῶδ. 266: «τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς β' συνόδου τῶν ἁγίων τν' θεοφώρων Πατέρων ἡμῶν». Ἡ μορφή αὕτη τοῦ Συναξαρίου ὁμοιάζει μὲ τὴν τοῦ Συναξαρίου τῆς Ἀκολουθίας, τὴν ὅποιαν συνέθεσεν ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης. Ἡ διαφορὰ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν Πατέρων εἶναι ἐμφανής, ἐφ' ὅσον δὲν πρόκειται περὶ λάθους τοῦ Πατριμ. Κώδικος (οὗτος γράφει τν' ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ρν'). Βλ. Delehaye, ἐνθ' ἄνωτ. — Synaxaria selecta — σ. 866.

93. Codex bibl. Nationalis Parisiensis Suppl. gr. 152. (13 al.): «Τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου τῆς δευτέρας τῶν ρνθ' θεοφώρων Πατέρων» (Παρὰ Delehaye — Synaxaria Selecta — σελ. 868).

94. Synaxarium Eccl. Constantinopolitanae — Synaxaria selecta — σ. 924: «Καὶ τῆς οἰκουμενικῆς δευτέρας συνόδου».

ἡ μόνη ὑπὸ τῆς παραδόσεως μαρτυρουμένη καὶ λειτουργικῶς πρόσφορος ἡμέρα διὰ τὴν ἐπανεγγραφήν τῆς μνήμης τῶν ἁγίων Πατέρων Β' καὶ ΣΤ' (Οἰκουμ. Συνόδων) εἰς τὸ Ἑορτολόγιον⁹⁵. Ἡ γνώμη αὕτη, φρονοῦμεν, δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ καὶ δὴ καὶ καθόσον ὁ ἐκφράσας ταύτην δὲν προσεπάθησε νὰ δώσῃ ἐρμηνείαν τινὰ τοῦ συνεορτασμοῦ δύο Συνόδων, αἱ ὁποῖαι οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν ἐσωτερικὴν σχέσιν ἔχουν. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ πρᾶξις τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης ἀποτελεῖ μᾶλλον ἐξαίρεσιν, δεδομένου ὅτι οὔτε προηγούμενον εἶχεν, ἀλλ' οὔτε καὶ συνέχειαν, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ ὀμιλῶμεν περὶ αὐτῆς ὡς περὶ παραδόσεως. Πρὸς τούτοις δὲν τίθεται κἂν θέμα ἐπανεγγραφῆς τῆς Μνήμης τῶν Πατέρων τῆς Β' Οἰκουμ. Συνόδου εἰς τὸ ὀρθόδοξον Ἑορτολόγιον, διότι ἡ Μνήμη τῆς Συνόδου ταύτης ἀπαντᾷ εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς πηγὰς τὴν 22αν Μαΐου. Θέμα μόνον τελέσεως αὐτῆς ὑπάρχει καὶ μάλιστα μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς ἐορτῆς τῆς Συνάξεως τῶν Συνόδων (βλ. κατωτ.).

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἀποβλέπον ἴσως καὶ εἰς τὸν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐορτασμὸν τῆς Β' Οἰκουμικῆς, ἀπεφάσισε (συνοδικῶς) «τὴν ἔνταξιν ἐφεξῆς τοῦ ἐορτασμοῦ τῶν Ἁγίων Πατέρων τῆς Β' ἐν Κωνσταντινουπόλει Οἰκουμεικῆς Συνόδου εἰς τὸ Ἑορτολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τῆς μνήμης αὐτῶν ἐορταζομένης ἐφεξῆς κατὰ τὴν πρώτην Κυριακὴν ἐκάστου Ἰουνίου τοῦ ἐνιαυτοῦ μετὰ εἰδικῆς ἁσματικῆς Ἀκολουθίας»⁹⁶. Δὲν γνωρίζομεν ὁποῖαν ἀπήχησιν εἰς τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας εὔρεν ἡ ἀπόφασις τῆς σептῆς αὐτῶν Κορυφῆς. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος αὕτη ἐτέλεσε μὲν τὴν Μνήμην τῶν 150 Θεοφόρων Πατέρων τῆς Συνόδου ταύτης, ὡς ἡ πρότασις τοῦ Πατριαρχείου, κατὰ τὸ ἔτος 1981, φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἐνέταξε τὴν ἐορτὴν ἐν τῷ Ἑορτολογίῳ τῆς, δεδομένου ὅτι δὲν ἀναγράφεται αὕτη εἰς τὸ «Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (τοῦ 1983). Παρατηρητέον, τέλος, ὅτι ἡ ἀπόφασις τοῦ Πατριαρχείου περὶ τῆς τελέσεως τῆς ἐορτῆς τὴν πρώτην Κυριακὴν τοῦ Ἰουνίου εἶναι καὶ συνετὴ καὶ ἐξ ἐπόψεως ἐορτολογικῆς ὀρθῆς, διότι ἡ Κυριακὴ αὕτη τοῦ Νέου Ἡμερολογίου συμπίπτει μὲ τὴν πρώτην μετὰ τὴν 22αν Μαΐου Κυριακὴν τοῦ Παλαιοῦ Ἡμερολογίου, ἐπιτυγχανομένης οὕτω τῆς τελέσεως αὐτῆς συγχρόνως ὑφ' ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων. Περὶ δὲ τῆς «εἰδικῆς ἁσματικῆς Ἀκολουθίας», τὴν ὁποῖαν εἰσηγεῖται ἡ ἀνωτέρω πατριαρχικὴ ἀπόφασις, νομίζομεν ὅτι ἡ γνωστὴ Ἀκολουθία τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης, προσαρμοζομένη καταλλήλως ὡς πρὸς τὸ Συναξάριον μόνον, θὰ ᾔτο ἡ πλέον ἐνδεδειγμένη.

95. Ἰω. Φουντούλη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 17.

96. Ἐπίσκεψις, 12 (1981), τεύχος 247, σελ. 2.

3. Η Γ' ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ.

Ἡ Γ' Οἰκουμ. Σύνοδος συνήλθεν ἐν Ἐφέσῳ ἀπὸ 22ας Ἰανουαρίου ἕως 30ῆς Ἰουλίου τοῦ ἔτους 431 καὶ ἠσχολήθη μὲ τὴν καταδίκην τοῦ Νεστορίου, ὁ ὁποῖος ἐγένετο πρόξενος μεγίστου σάλου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τῆς κακοδόξου αὐτοῦ διδασκαλίας, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐξωτερικῶς ἐφαινετο ὡς ἐν πρόσωπον, ἐνῶ ἐν αὐτῷ ὑπῆρχον καὶ ἐνήργουν δύο πρόσωπα, θεῖον καὶ ἀνθρώπινον, διὸ καὶ ἡ Θεοτόκος, ὡς γεννήσασα μόνον τὸν Χριστὸν (τὸν ἀνθρώπον Χριστόν), ἔδει νὰ ὀνομάζεται Χριστοτόκος καὶ ὄχι Θεοτόκος⁹⁷.

Τὸ πρόσωπον τῆς Θεοτόκου κατέχει ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν λειτουργικὴν καὶ τὴν λατρευτικὴν ζωὴν καὶ πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν καὶ θὰ ἀνέμενέ τις νὰ κατεῖχε καὶ ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ κατ' ἐξοχὴν τιμήσασα τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος, ἀνάλογον θέσιν εἰς τὸ ὀρθόδοξον Ἐορτολόγιον. Τοιοῦτόν τι ὅμως δὲν παρατηρεῖται. Τοῦτο ὀφείλεται, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, εἰς τοὺς ἐξῆς δύο λόγους: α) πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἡ Ἐκκλησία ἔχει καθορίσει ἱκανὰς ἐορτάς· πρὸς τούτους πολλοὶ ὕμνοι καὶ κυρίως τὰ Θεοτοκία ἀναφέρονται κατ' ἀποκλειστικότητα εἰς τὴν Κόρην τῆς Ναζαρέτ, τὴν ἀειπάρθενον καὶ Θεοτόκον, καὶ β) τὸ δόγμα τῆς παρουσίας Συνόδου ἐξαίρεται δεόντως κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς Μνήμης τῆς Τετάρτης Οἰκουμενικῆς, λόγῳ τῆς δογματικῆς ἐνότητος καὶ ἀκολουθίας τῶν δύο τούτων Συνόδων.

Ἐν τούτοις εἰς τὰς λειτουργικὰς πηγὰς συναντῶμεν καὶ εἰδικὴν ἡμέραν, τὴν 9ην Σεπτεμβρίου, εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν ἐν Ἐφέσῳ συναχθέντων 150 καὶ κατ' ἄλλας πηγὰς 200 Πατέρων. Οὕτως, εἰς τὸν Συναῖτ. κώδ. 549 (τοῦ ιβ' αἰ.) ἀναγινώσκομεν: «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμη τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν συναχθέντων ἐν Ἐφέσῳ καὶ καθελόντων τὸν δυσσεβῆ Νεστόριον· ἦτις ἐστὶ καὶ οἰκουμενικὴ καὶ τρίτη σύνοδος ἐπὶ βασιλείᾳ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ. Ἡ-θροίσθη δὲ κατὰ Νεστορίου τοῦ ἀνθρωπολάτρου καὶ ἀσεβοῦς, πατριάρχου γενομένου Κωνσταντινίου πόλεως, τὸν Χριστὸν δὲ διαιροῦντος καὶ κατατέμνοντος· φιλὸν γὰρ ἀνθρώπον αὐτὸν εἶναι ἔλεγεν ὁ παράφρων καὶ οὐ Θεὸν σεσαρκωμέ-

97. Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Νεστορίου βλ. Γ. Μ π ε μ η, Συμβολαὶ εἰς τὴν περὶ τοῦ Νεστορίου ἔρευναν (ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου) Ἀθῆναι 1964, καὶ Ἀ. Θεοδώρου, Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐλληνικῆς σκέψεως ..., Ἀθῆναι 1983, σελ. 314 ἐξ.

νον»⁹⁸. Ὡσαύτως καὶ κατὰ τὸν Συναξαριστὴν τοῦ Delehaye: «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμην ἐπιτελοῦμεν τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ἁγίων θεοφόρων Πατέρων τῶν ἐν Ἐφέσῳ συναχθέντων καὶ καθελόντων τὸν δυσσεβῆ Νεστόριον· ἥτις ἐστὶ καὶ Οἰκουμενικὴ καὶ τρίτη (σύνοδος), ἠθροίσθη δὲ ἐπὶ τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ κατὰ Νεστορίου τοῦ ἀνθρωπολάτρου, πατριάρχου μὲν γεγονότος Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Χριστὸν δὲ διαιροῦντος καὶ κατατέμνοντος· ψιλὸν γὰρ ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι ἔλεγεν ὁ παράφρων καὶ οὐ Θεὸν σεσαρκωμένον»⁹⁹.

Ἀπὸ τοῦ ιβ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἑορτὴ τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς ἀπαντᾷ εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς συναφεῖς λειτουργικοὺς κώδικας, μὲ φραστικὰς τινὰς παραλλαγὰς εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῆς ὑποθέσεως τῆς ἑορτῆς (εὐρύτερα-συντομωτέρα μορφή) καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν συναχθέντων ἐν αὐτῇ Πατέρων. Παραλλαγὴν τινὰ τῆς ἀνωτέρω εὐρύτερας μορφῆς ἀναγραφῆς τῆς ἐν λόγῳ ἑορτῆς παραδίδουν οἱ κώδικες τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν 1029, 1032, 1033, 1034, 1037 καὶ 1038: «Μνήμη τῶν ἁγίων ρν' πατέρων τῶν ἐν Ἐφέσῳ συναχθέντων καὶ καθελόντων τὸν δυσσεβῆ Νεστόριον, ἥτις ἐστὶν ἡ Οἰκουμενικὴ Τρίτῃ Σύνοδος»¹⁰⁰. Καὶ ἀκολουθεῖ τὸ κατωτέρω δίστιχον καὶ τὸ ἐν συνεχείᾳ Ὑπόμνημα:

«Ἀνθρωπον ἀπλοῦν τὸν θεάνθρωπον Λόγον
Ὁ Νεστόριος Χριστὸν ἐρρέτω λέγων».

Ἀὕτη γέγονεν ἐπὶ βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ· ἠθροίσθη δὲ κατὰ τοῦ Νεστορίου¹⁰¹, Πατριάρχου¹⁰² Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἀνθρωπολά-

98. Τὸ τμήμα τοῦ Συναξαρίου: «ἥτις ἐστὶ καὶ οἰκουμενικὴ καὶ τρίτῃ σύνοδος... σεσαρκωμένον» δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸ προηγούμενον. Τὸ πρῶτον ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἁγίων Πατέρων, τὸ δεῦτερον περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Συνόδου. Ἐνδεχομένως τὸ πρῶτον τμήμα ἀποτελεῖ μεταγενεστέραν πως προσθήκην. Βλ. κατωτ. σχετικὴν μαρτυρίαν τῶν κωδ. Σιναιτ. 629 καὶ Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν 2004 καὶ τοῦ ἐν χρῆσει Μηναιου τοῦ Σεπτεμβρίου, ὡς καὶ σημ. 106.

99. Ὁ Delehaye ἐπικαλεῖται τὴν μαρτυρίαν τῶν κωδίκων: Codex Bibl. Nat. Parisiensis, olim, Regius 2485 (XII αἰ.)· Codex Hierosolymitanus, S. Grucis 40 (X-XI αἰ.) καὶ Πατρ. 266 (X αἰ.). Ἐν τῷ Πατριμακῷ κώδ. 261 ἡ παροῦσα ἑορτὴ φέρεται οὕτω: «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμην ἐπιτελοῦμεν τῶν διακοσίων ἁγίων καὶ θεοφόρων Πατέρων τῶν ἐν Ἐφέσῳ συναχθέντων, ἥτις οἰκουμενικὴ οὖσα τρίτῃ σύνοδος, καθεῖλε τὸν δυσσεβῆ Νεστόριον. ἠθροίσθη δὲ ἐπὶ τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ κατὰ Νεστορίου τοῦ ἀνθρωπολάτρου, πατριάρχου μὲν γεγονότος Κωνσταντινουπόλεως, τὸν δὲ Χριστὸν διαιροῦντος καὶ κατατέμνοντος· ψιλὸν γὰρ ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι ἔλεγεν ὁ παράφρων καὶ οὐ Θεὸν σεσαρκωμένον».

100. Ἡ φράσις: «ἥτις... Σύνοδος» ἔχει οὕτως εἰς τοὺς κώδ. 1032 καὶ 1033 τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν· εἰς τὸν κώδ. 1038 τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν ἔχει: «ἥτις ἐστὶν καὶ Οἰκουμενικὴ Γ' Σύνοδος», ἐνῶ εἰς τὸν κώδ. 1029 τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν ἔχει: «ἥτις ἐστὶ καὶ Οἰκουμενικὴ Τρίτῃ».

101. Οἱ κώδ. 1034 καὶ 1038 τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν γράφουν: «κατὰ τοῦ αὐτοῦ Νεστορίου».

102. Οἱ ἀνωτ. κώδ. γράφουν: «πατριάρχου ὄντος...».

τρου και άσεβοϋς, διαιροϋντος τόν Χριστόν και κατατέμοντος· ψιλόν γάρ αυτόν έλεγεν εΐναι άνθρωπον¹⁰³ ό παράφρων και οϋ Θεόν σεσαρκωμένον¹⁰⁴.

Ή συντομωτέρα μορφή έχει οϋτω: «Μνήμη τών άγιών ρν΄ Πατέρων τών έν Ήφέσω συναχθέντων και καθελόντων τόν δυσσεβή Νεστόριον· ήτις και Οικουμενική και Τρίτη Σύνοδος»¹⁰⁵.

Ήξιαν ιδιαιτέρας μνείας θεωροϋμεν τήν μαρτυρίαν τών κωδικών: 2004 τής Ήθν. Βιβλ. Ήθηνών και Σιναΐτ. 629, καθ' οϋς τήν 9ην Σεπτεμβρίου τελείται ή Μνήμη «τής άγίας και Οικουμενικής Τρίτης Συνόδου τών διακοσίων Πατέρων, τών έν Ήφέσω συναχθέντων και τόν δυσσεβή Νεστόριον καθελόντων»¹⁰⁶, και όχι ή Μνήμη τών 150 Πατέρων τών έν Ήφέσω συναχθέντων. Ήλλά και κατά τό έν χρήσει Μηναιόν τοϋ Σεπτεμβρίου (σελ. 69) τήν 9ην τοϋ αϋτοϋ μηνός άγεται ή «Μνήμη τής άγίας και Οικουμενικής Τρίτης Συνόδου τών άγιών διακοσίων θεοφόρων Πατέρων, τών επί τής βασιλείας Θεοδοσίου τοϋ Μικροϋ έν Ήφέσω συναχθέντων, και τόν δυσσεβή Νεστόριον καθελόντων». Ή μορφή αϋτη τοϋ Συναξαρίου εΐναι, καθ' ήμιας, όρθοτέρα και άρχαιοτέρα. Αϋτη δέ άντιστοιχεί έν πολλοίς εις τό κύριον τμήμα τοϋ Συναξαρίου τής έκτενεστέρας μορφής («ήτις εΐσι... Ήθροΐσθη... Θεόν σεσαρκωμένον»), τό όποιον αναφέρεται εις τήν Γ΄ Οικουμ. Σύνοδον, έν αντιθέσει πρὸς τήν άρχήν αϋτοϋ («Μνήμη τών άγιών (ρν΄) Πατέρων... Νεστόριον»), ένθα ό λόγος περι τών θεοφόρων Πατέρων, και ή όποία πρέπει νά εκληφθῆ ώς μεταγενεστέρα τροποποίησις—προσθήκη.

Όσον άφορᾷ εις τόν άριθμόν τών έν Ήφέσω συναχθέντων Πατέρων, άλλαι μεν τών πηγών διμιλούν περι 150¹⁰⁷ και άλλαι περι 200¹⁰⁸. Ή διαφορά αϋτη άποδοτέα εις τήν παρατηρουμένην γενικωτέραν τάσιν αϋξήσεως τοϋ άριθμοϋ τών «θεοφόρων Πατέρων», επί τῶ σκοπῷ προκλήσεως έντυπώσεων έκ τής εϋρυτάτης εκπροσωπήσεως τών τοπικῶν Ήκκλησιῶν εις τας Οικουμενι-

103. Ή φράσις: «αϋτόν έλεγεν εΐναι άνθρωπον» άπαντᾷ εις τοϋς άνωτ. κώδ. 1029 και 1038· ό κώδιξ 1034 (Ήθην.) έχει: «ψιλόν γάρ αϋτόν έλεγεν εΐναι»· ένῶ ό κώδιξ 1037 (Ήθην.): «ψιλόν γάρ άνθρωπον έλεγεν».

104. Ή φράσις: «και οϋ Θεόν σεσαρκωμένον» δέν ύπάρχει εις τόν κώδ. 1033 τής Ήθν. Βιβλ. Ήθηνών.

105. Βλ. κώδ. Ήθν. Βιβλ. Ήθηνών: 1035, 2001, 2004 και 2025· και Σιναΐτ. 629. Ή τελευταία φράσις: «ήτις... Σύνοδος» εις τόν ύπ' άριθ. 2001 κώδ. έχει οϋτως: «ήτις εΐσι και Οικουμενική και Τρίτη Σύνοδος», ένῶ εις τόν κώδ. 2004 και τόν Σιναΐτ. 629 δέν ύπάρχει.

106. Βλ. και κώδ. 1037 τής Ήθν. Βιβλ. Ήθηνών: «Μνήμη τής Τρίτης Συνόδου τών ρν΄ άγιών Πατέρων, τής καθελούσης τόν Νεστόριον».

107. Βλ. κώδ. 559, 1032, 1033, 1034, 1035, 1037, 1038 και 2001 τής Ήθν. Βιβλ. Ήθηνών.

108. Βλ. κώδ. 1029 και 2004 τής Ήθν. Βιβλ. Ήθηνών, Σιναΐτ. 629 και Πατμ. 261. Και κατά τό άντίστοιχον Μηναιόν οι Πατέρες, οι έν Ήφέσω συναχθέντες τό 431, ήσαν «διακόσιοι».

κὰς Συνόδους, ἀποδεικνυμένου οὕτω τοῦ καθολικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ αὐτῶν χαρακτήρος.

Ἐξ ὅσων γνωρίζομεν, δὲν παραδίδεται Κανὼν τις εἰς Μνήμην τῆς παρούσης Συνόδου, ἐξ οὗ καὶ συμπεραίνομεν, ὅτι αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἐρωτάζετο ἐπισήμως. Τοῦτο δὲ ἀποδοτέον ἔχει εἰς τὴν μὴ ἀναγνώρισιν τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς, ἀλλ', ὡς ἤδη ἐσημειώσαμεν, εἰς τὴν ἀνύμνησιν καὶ προβολὴν τοῦ ἑαυτῆς δόγματος ὑπὸ τῶν Ἀκολουθιῶν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς, τῆς Συνάξεως τῶν Συνόδων καὶ τῶν εἰς τὴν Θεοτόκων ἀφιερωμένων ἑορτῶν, ὑπὸ τῶν Θεοτοκίων κ.λπ. Εἰς ἐπιβεβαίωσιν τούτου παραθέτομεν ἐκλεκτικῶς ὕμνους τινὰς ἐκ τοῦ πλουσίου συναφοῦς ὕμνολογικοῦ ὕλικου. Καὶ πρωτίστως παραπέμπομεν εἰς τὸ ἀρχαῖον τροπάριον—ἀπολυτίκιον τῆς Μνήμης τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου: «Τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τὰ δόγματα...»¹⁰⁹, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸ δόγμα τῆς παρουσίας Συνόδου. Ἐκ τοῦ ὡς «Δευτέρου» χαρακτηριζομένου Κανόνος τῆς αὐτῆς ἑορτῆς, ἀντιγράφομεν:

«Ἴνα τὸν δεινόν, ἐκφύγη Νεστόριον, δυάδα υἱῶν, κακῶς εἰσάγοντα, τὸ συνέδριον, τὸ τῆς πλάνης ἐκ βόθρου εἰς βάραθρον, ἐξωλίσθησε; θελήσεων καὶ φύσεων, μάτην, δογματίζον σύγχυσιν· ἀλλὰ θελοῖς Πατράσι διήλεγχται»¹¹⁰.

«Ἐνα ἐπιστάμεθα, τὸν ἐπὶ ξύλου καὶ ἐν τοῖς κόλποις Πατρός, ὡς Θεὸν ἐν ὑψίστοις, καὶ ἐν μνημείῳ ὡς συνημμένον σαρκί· ᾧ μελωδοῦμεν, συμφώνως κραυγάζοντες· Ἐύλογητὸς ὁ Θεός, ὁ τῶν Πατέρων ἡμῶν»¹¹¹.

109. Βλ. κατωτ., σελ. 42.

110. Μηναῖον Ἰουλίου, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις 1967, β' τροπ. τῆς ε' ᾠδῆς. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ τὸ κατωτέρω Θεοτοκίον τῆς ε' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Συνόδων τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ Β' (παρὰ Νικηταίου, Συναξαριστής, τόμ. 2, σελ. 365):

«Μήτηρ καὶ δούλη τοῦ σοῦ Υἱοῦ, πέφυκας ἀγενή ὁ γὰρ ἐκ σοῦ, πρὸ σοῦ ὑπῆρχεν ὡς πλάστης σου, ὃν δυσὶν οὐσίαις κατανοοῦμεν, ἐνίζομεν τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως».

111. Αὐτόθι, σελ. 74, β' τροπ. τῆς ζ' ᾠδῆς. Πρβλ. γ' τροπ. τῆς ε' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης (παρὰ Ἰω. Φουντούλη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 20):

«Ὅνπερ διπλοῦν * ταῖς φύσεσι καὶ θελήσεσιν * οἱ Πατέρες, * σὲ Χριστέ, κηρύττουσι * τῇ ὑποστάσει ἓνα Χριστόν * καὶ Κύριον ἓνα * φασὶν ἑμοῦ Θεὸν ἄνθρωπον, * οὐ σύγχυσιν, οὐ φύρσιν, * οὐ διαίρεσιν ὄλως * ὑφιστάμενον, ἓνα δὲ μένοντα».

Πρὸς τούτοις παραθέτομεν καὶ τὰ α' καὶ β' ἀντιστοίχως στιχηρὰ προσόμοια τῶν Πατέρων, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι καταφανῆς ἡ ἐνότης τοῦ Χριστολογικοῦ δόγματος τῶν Γ', Δ' καὶ ΣΤ' Οἰκουμενικῶν Συνόδων:

«Σὲ τὸν ἀπερίγραπτον, καὶ ἀνερμήνευτον Λόγον, σάρκα χρηματίσαντα, δι' ἡμᾶς φιλόνηρωπε ἀνεκῆρυξε τὸ σεπτὸν σύστημα, τῶν σοφῶν Πατέρων, Θεὸν τέλειον καὶ ἄνθρωπον, διπλοῦν ταῖς φύσεσι, καὶ ταῖς ἐνεργείαις ὑπάρχοντα, διπλοῦν καὶ ταῖς θελήσεσιν, ἕνα τὸν αὐτὸν καθ' ὑπόστασιν...».

«Πύρρον τε καὶ Σέργιον, καὶ τὸν Ὀνώριον ἄμα, Εὐτυχῆ Διόσκορον, καὶ δεινὸν Νεστορίον κατεστρέψατε, τῶν κρημνῶν ἔνδοξοι, τὸ Χριστοῦ ποιμνιον, ἑκατέρων διασώσαντες, διπλοῦν ταῖς φύσεσιν, ἕνα τὸν Χριστὸν καθ' ὑπόστασιν, λαμπρῶς ἀνακηρύξαντες, μόναις ἐνεργείαις δεικνύμενον· ὃν καὶ προσκυνοῦντες, ὡς ἄνθρωπον, καὶ τέλειον Θεόν, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, νῦν ὑμᾶς δοξάζομεν»¹¹².

Ἐκ τῶν Θεοτοκίων τῶν Κανόνων τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς παραθέτομεν:

«Δεδοξασμένα περὶ σοῦ λελάληνται, ἐν γενεαῖς γενεῶν, ἢ τὸν Θεὸν Λόγον, ἐν γαστρὶ χωρήσασα, ἀγνή δὲ διαμείνας, Θεοτόκε Μαρία· διό σε πάντες γεραίρομεν, τὴν μετὰ Θεὸν προστασίαν ἡμῶν»¹¹³.

«Παρθένον σε καὶ ἀγνήν, Θεογεννήτορα ἔνδοξον, Μαρία οἱ εὐσεβεῖς, κυρίως κηρύττομεν, ἐμφράττοντες δύσφημον, Νεστορίου στόμα, Διοσκόρου τε κακόνοιαν»¹¹⁴.

112. Αὐτόθι, σελ. 69.

113. Αὐτόθι, σελ. 71, Θεοτοκίον τῆς α' ᾠδῆς (Δεύτερος Κανὼν).

114. Αὐτόθι, σελ. 73, Θεοτοκίον τῆς ε' ᾠδῆς, (Δεύτερος Κανὼν). Πρβλ. Θεοτοκίον τῆς ζ' ᾠδῆς τοῦ γνωστοῦ Κανόνος τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης:

«Παρθένε ἐξέθετο * τὸ θεῖον σύμβολον πρώτη σύνοδος * καὶ δευτέρα σφραγίζει, * τρίτη κηρύττουσα Θεοτόκον σε, * αἷς αἱ λοιπαὶ δὲ σαφῶς ἠκολούθησαν * καὶ σὺν αὐταῖς καὶ ἡμεῖς * σὲ μεγαλύνομεν».

Ἐκ τοῦ Κανόνος τοῦ Γερμανοῦ τοῦ Νέου εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Συνάξεως τῶν Συνόδων παραθέτομεν τὸ θεοτοκίον τῆς ἡ' ᾠδῆς:

«Οὐ προσώποις τὸν ἕνα, Χριστὸν δυάζομεν,
οὐχ ἐνίζομεν τοῦτον, συγχύσει φύσεων· εἷς γὰρ
ὢν αὐτός, τῷ προσώπῳ δυάζεται, φύσει Παρ-
θένη, ὁ σὸς Υἱὸς καὶ Πλάστης»¹¹⁵.

Καὶ ἐκ τοῦ Κανόνος τοῦ Συμεὼν Θεσσαλονίκης σταχυολογοῦμεν τὸ Θεοτοκίον τῆς δ' ᾠδῆς:

«Νόμου σαρκὸς * χωρὶς τὸν Λόγον συνέλαβες, *
τὸν ἀρρεούτως * ἐκ Πατρὸς συνάναρχον, * παρ-
θένος οὔσα, ὃν καὶ φθορᾶς * δίχα, κόρη, τίκτεϊς *
καὶ μένεις ἀγνή ἀμόλυντος· * διὸ ὡς οἱ πατέρες
θεοτόκον κυρίως * καὶ παρθένον ἡμεῖς σε κηρύτ-
τομεν».

Ἐκ τοῦ λοιποῦ, τέλος, ὕμνολογικοῦ ὕλικου περιοριζόμεθα εἰς τὴν παρά-
θεσιν τοῦ ἐν συνεχείᾳ Θεοτοκίου, τὸ ὅποιον κατ' ἀριστον τρόπον ἐκθέτει τὸ
δόγμα τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου:

«Τίς μὴ μακαρίσει σε παναγία Παρθένη; τίς μὴ
ἀνυμνήσει σου τὸν ἀλόχευτον τόκον; ὁ γὰρ
ἀχρόνως ἐκ Πατρὸς ἐκλάμψας Υἱὸς μονογενής,
ὁ αὐτὸς ἐκ σοῦ τῆς ἀγνῆς προῆλθεν, ἀφράστως
σαρκωθείς, φύσει Θεὸς ὑπάρχων, καὶ φύσει
γενόμενος ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς οὐκ εἰς δυάδα
προσώπων τεμνόμενος· ἀλλ' ἐν δυάδι φύσεων,
ἀσυγχύτως γνωριζόμενος...»¹¹⁶.

115. Νικηθόμου, Συναξαριστής, Ἀθήνησι 1868, τόμ. 2, σελ. 366. Βλ. καὶ β' τροπ. τῆς ε' ᾠδῆς (αὐτόθι, σελ. 365):

«Τῷ θεῷ φέγγει σου τριφεγγεῖ, νῦν κα-
ταυρασθέντες οἱ σεπτοὶ Πατέρες ἕνα ἐκήρυξαν,
τῆς σεπτῆς Τριάδος Χριστὸν τὸν Κύριον, δι-
σσοῦμενον καὶ φύσει καὶ θελήσειν».

116. Πεντηκοστάριον, σελ. 172-173. Ὁραιοτάτον εἶναι καὶ τὸ Θεοτοκίον τῆς Παρα-
κλητικῆς (σελ. 266):

«Πῶς μὴ θαυμάσωμεν, τὸν θεανδρικόν σου τόκον Πανσε-
βάσμιε; Πεῖραν γὰρ ἀνδρός, μὴ δεξαμένη Πανάμωμε,
ἔτεκες ἀπάτορα Υἱὸν ἐν σαρκί, τὸν πρὸ αἰώνων ἐκ Πα-
τρὸς γεννηθέντα ἀμήτορα, μηδαμῶς ὑπομείναντα τροπήν,

Ἡ κατάτησις, λοιπόν, καὶ διαίρεσις τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ ὑπὸ τοῦ Νεστορίου εἰς Υἱὸν δυάδα, ἦτοι εἰς δύο πρόσωπα (δύο Υἱούς) καὶ ἡ συνεπεία τῆς κακοδοξίας ταύτης ἐκδοχὴ τοῦ υἱοῦ τῆς Παρθένου ὡς ψιλοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι ὡς «Θεοῦ σεσαρκωμένου», ἀλλὰ καὶ τῆς γεννησάσης τοῦτον ὡς Χριστοτόκου, ἀρκούντως καταδικάζονται ὑπὸ τῶν Συναξαριστῶν καὶ τῶν Ὑμνογράφων. Ἐξ ἄλλου καὶ τὸ δόγμα τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἱκανῶς προβάλλεται. Ὁ εἷς Χριστὸς καὶ Κύριος δὲν δυάζεται προσώποις, οὐδὲ ἐνίζεται φύσεσιν, ἀλλ' ἐνίζεται προσώποις καὶ δυάζεται φύσεσι· διὸ καὶ ὁμολογεῖται ὁ αὐτὸς τέλειος Θεὸς καὶ ἄνθρωπος τέλειος. Ἐντεῦθεν καὶ προσκυνεῖται μᾶλλον προσκυνήσει ὡς Θεὸς σεσαρκωμένος¹¹⁷, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ πιστεύεται καὶ κηρύσσεται καὶ ἀνυμνεῖται ὡς ἀγνή διαμεινασα καὶ μετὰ τόκον καὶ παναληθῶς Θεογενήτωρ καὶ Θεοτόκος, ἀλλὰ καὶ ὡς πρέσβειρα ἀκοίμητος πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ Θεόν της ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν¹¹⁸.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται δῆλον, ὅτι δὲν ὑφίστατο ἰδιαιτέρος λόγος διὰ τὸν κατ' ἰδίαν ἐπίσημον ἑορτασμὸν τῆς Μνήμης τῆς παρουσίας Συνόδου. Ἡ ἀνύμνησις καὶ προβολὴ τοῦ δόγματος τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς ἦτο καὶ εἶναι ἐν ταύτῃ καὶ ἀνύμνησις τοῦ ὅλου Χριστολογικοῦ δόγματος, ἦτοι καὶ τῶν δογμάτων τῶν Γ', Ε' καὶ ΣΤ' Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Αὐτῇ, νομίζομεν, εἶναι καὶ ἡ αἰτία, ἕνεκα τῆς ὁποίας δὲν τελεῖται ἡ Μνήμη τῶν ἐν λόγῳ Συνόδων, ὡσαύτως δὲ ἐγένοντο προσπάθειαι ὑπὲρ τοῦ ἑορτασμοῦ των, αὗται τελικῶς δὲν ἐτελεσφόρησαν.

(Συνεχίζεται)

ἡ φυρμὸν ἢ διαίρεσιν, ἀλλ' ἑκατέρας οὐσίας, τὴν ἰδιότητα σώων φυλάξαντα. Διὸ Μητροπάρθενε Δέσποινα, αὐτὸν ἰκέτευε σωθῆναι, τὰς ψυχὰς τῶν ὀρθοδόξων, Θεοτόκον ὁμολογούντων σε».

Περὶ τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν ὀρθόδοξον ὑμνογραφίαν βλ. Ἄ. Θεοδώρου, Ἡ Κόρη τῆς Βασιλείας, Ἀθήναι 1977.

117. Βλ. Θεοτοκίον τῆς δ' ᾠδῆς (Μηναῖον Ἰουλίου, σελ. 72):

«...διὸ διτταῖς οὐσίαις τὸν ἐκ σοῦ σαρκωθέντα ἀπαύστως δοξάζομεν».

118. Πρβλ. Θεοτοκίον ε' ᾠδῆς (Μηναῖον Ἰουλίου, σελ. 73):

«Μητρικὴν παρρησίαν, τὴν πρὸς τὸν Υἱόν σου
κεκτημένη Πάναγγε, συγγενοῦς προνοίας,
τῆς ἡμῶν μὴ παρίδης δέμεθα· ὅτι σὲ καὶ μόνην,
Χριστιανοὶ πρὸς τὸν Δεσπότην, ἰλασμὸν εὐμενῆ
προβαλλόμεθα».

Βλ. καὶ Θεοτοκίον μετὰ τὸ Κάθισμα (Μηναῖον Ἰουλίου, σελ. 72):

«Ταχὺ δέξαι Δέσποινα, τὰς ἰκεσίας ἡμῶν, καὶ
ταύτας προσάγαγε, τῷ σῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ,
Κυρία πανάμωμε· λῦσον τὰς περιστάσεις, τῶν
εἰς σὲ προστρεχόντων· πρᾶνον μηχανάς τε, καὶ
κατάβαλε θράσος, τῶν ὀπλιζομένων ἀθέων κατὰ
τῶν δούλων σου».